

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ
ISSN 2786-7900
<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2023.2>

ЗБІРНИК
«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ»

2023
№ 2

ПРОФЕСІЙНО
ВИСВІТЛЮЄМО
РЕЗУЛЬТАТИ
ДОСЛІДЖЕНЬ З
ПИТАНЬ
ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ

Засновник:

- 1. Приватна наукова установа
«Науково-дослідний інститут
проблем досудового розслідування»**
- 2. Адвокатське об'єднання
«DEFENSORES»**
- 3. Науково-дослідний інститут
публічного права**

insitutpdr@gmail.com

<http://ndipdr.com.ua>

Збірник «Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування» – рецензоване електронне наукове фахове видання з вільним доступом, що засноване та видається з червня 2023 року.

Рекомендовано Вченою радою до публікації та до поширення через мережу Інтернету

Підписано до публікації та до поширення через мережу Інтернет

УДК 343(051.034)=161.2

<p>Мета журналу: розвиток теоретичних і прикладних досліджень в галузі права в Україні що стосується проблем досудового розслідування; наукова апробація та поширення їх результатів.</p> <p>Тематика: згідно з галуззю "юридичні науки" за науковими спеціальностями (12.00.08, 12.00.09) відповідно до чинного переліку галузей наук МОН України зі спеціальностей 081 Право, 262 Правоохоронна діяльність</p> <p>Періодичність видання: 2 рази на рік</p> <p>ISSN – 2786-7900 (ONLINE)</p> <p>Відповідає: Національному стандарту України <u>ДСТУ 8302:2015</u> «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості»</p> <p>Науковим публікаціям: присвоюється міжнародний ідентифікатор цифрового об'єкта DOI (digital object identifier)</p> <p>Редакційна колегія</p> <p>Головний редактор: Бабікова Олена Сергіївна, д.ю.н., професор, директор НДІ проблем досудового розслідування, Україна</p> <p>Члени редколегії: Берднік Інна Володимирівна, д.ю.н., професор, головний спеціаліст Тренінгового центру прокурорів України; Лихова Софія Яківна, д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального права та процесу Національного авіаційного університету; Рубашенко Микола Анатолійович, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого; Кікалішвілі Марія Вікторівна, д.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Інституту права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; Літвінова Ірина Феофанівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу Національного авіаційного університету;</p>	<p>Андрушко Андрій Васильович, д.ю.н, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Ужгородського національного університету; Конюшенко Яна Юріївна, д.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ; Мінченко Сергій Іванович, д.ю.н., професор, габілітований доктор правничих наук (Польща), начальник управління правового забезпечення економіки оборони, безпеки і санкційної політики департаменту юридичного забезпечення Міністерства економіки України; Бабіков Олександр Петрович, к.ю.н, професор кафедри кримінального права та процесу Київського авіаційного університету , h-індекс – 3, ORCID – 0000-0003-4003-5198 Зозуля Олександр Ігорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувачий науковим сектором порівняльного конституційного та муніципального права Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України (h-індекс – 6) ORCID: 0000-0002-5428-4622 Мозгава Марек, д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету права та адміністрування, Університет Марії Кюрі-Склодовської, Республіка Польща;</p> <p>Технічна група: Технічний редактор: Коректор: П.М. Кирилович</p> <p>Комп'ютерна верстка та оформлення: П.М. Кирилович</p> <p>Мінімальні системні вимоги: операційна система MS Windows 98/2000/XP/2003, браузер MS Internet Explorer версії 5 та вище, Adobe Acrobat (Adobe Reader).</p> <p>Адреса редколегії журналу: 01004, м. Київ, вул. Антоновича, 14, оф. 3.</p> <p>Редакція наукового журналу «Збірник Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування» Тел. +38-095-080-84-17, +38-067-863-95-93</p> <p>E-mail: institutpdr@gmail.com Веб-сайт журналу: http://ndipdr.com.ua/</p>
---	--

Призначення журналу: досягнення якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в сучасних знаннях в галузі права.

Автори статей несуть усю відповідальність за зміст статей і за сам факт їх публікації. Редакція журналу не несе ніякої відповідальності перед авторами і/або третіми особами й організаціями за можливий збиток, викликаний публікацією статей.

ЗБІРНИК
«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ» 2023-2
ISSN 2786-7900
<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2023.2>

ЗМІСТ

1. Рубашченко Микола Анатолійович:
Кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки: нотатки на берегах проєкту нового;
2. Лихова Софія Яківна:
Кримінальні правопорушення в інформаційній сфері, що посягають на національну безпеку України.;
3. Омельченко Олександр Євгенійович:
Окремі аспекти практики європейського суду з прав людини щодо забезпечення прав обвинуваченого у кримінальному провадженні;
4. Бабікова Олена Сергіївна:
Посилення кримінальної відповідальності за військові злочини: умови, причини, наслідки;
5. Федоренко Ігор Люсикович:
Способи провокації підкупу та предмет посягання (ст. 370 КК України);

ЗБІРНИК
«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ» 2023-2
ISSN 2786-7900
<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2023.2.1>

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: НОТАТКИ НА БЕРЕГАХ ПРОЄКТУ НОВОГО КК

УДК 343.2

Рубашенко Микола,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

Стаття присвячена проблемам вдосконалення правового забезпечення охорони безпеки електронних комунікаційних систем, електронних мереж та комп'ютерних даних, як частини інформаційної безпеки. Здійснено аналіз положень розділу 7.7 Проєкту нового Кримінального кодексу України на предмет їх системної узгодженості між собою, з іншими положеннями Проєкту та регулюючим законодавством у сфері інформаційної безпеки, а також їх відповідності існуючим доктринальним підходам.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, інформаційна безпека, кіберзлочини, кримінальні правопорушення проти суспільства, діяння щодо комп'ютерних даних

Рубашенко Н.А. Уголовные правонарушения против информационной безопасности: заметки на берегах проекта нового УК Украины

Статья посвящена проблемам совершенствования правового обеспечения безопасности электронных коммуникационных систем, электронных сетей и компьютерных данных, как части информационной безопасности. Проведен анализ положений раздела 7.7 Проекта нового Уголовного кодекса Украины на предмет их системной согласованности между собой, с другими положениями Проекта и регулирующим законодательством в сфере информационной безопасности, а также их соответствия существующим доктринальным подходам.

Ключевые слова: уголовная ответственность, уголовное правонарушение, информационная безопасность, киберпреступления, уголовные правонарушения против общества, деяния относительно компьютерных данных

CRIMINAL OFFENSES AGAINST INFORMATION SECURITY: NOTES ON THE SHORES OF THE PROJECT OF THE NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Mykola Rubashchenko,
Doctor of Law,
Associate Professor of the
Department of Criminal Law
Yaroslav Mudryi National Law University

The article is devoted to the problems of improving the legal security of electronic communication systems, electronic networks and computer data, as part of information security. An analysis of the text of section 7.7 of the Project of the new Criminal Code of Ukraine was carried out in relation to the following aspects: systematic coordination with each other, coordination with other articles of the Project and regulatory legislation in the field of information security, as well as their compliance with existing doctrinal approaches.

The scope of the term «information security» used in the title of the section is much narrower than that traditionally defined in normative and doctrinal sources.

Information security, however, is harmed or threatened by many information actions provided for in other sections of the Special Part of the Project, not only by computer crimes and misdemeanors.

It seems questionable to establish criminal liability for the dissemination of false news by the person responsible for the release of the news, due to the high risk of a chilling effect on freedom of expression. The weak differentiation of responsibility for both intentional and negligent crimes on the basis of harm (consequences of the act) and the complete absence of such differentiation for misdemeanors also gives rise to criticism. The article on dealing with malicious software or hardware, which is an analogue of conventional «misuse of devices», needs improvement.

«Action regarding computer data» has a complex structure (illegal interference + other action). There is a need to ensure the punishment of illegal interference in the work of information, electronic communication, information and communication systems and electronic communication network, which was committed with the aim of destroying, blocking or distorting computer data, violating the order of their routing or processing, but if such aim is not was achieved.

Keywords: criminal responsibility, criminal offense, information security, cybercrimes, criminal offenses against society, actions related to computer data

Постановка проблеми. У 2019 році була створена Робоча група з питань розвитку кримінального права, результатом роботи якої став цілісний документ – Проєкт нового Кримінального кодексу України (далі – Проєкт) [12]. Текст Проєкту сприймається юридичною спільнотою неоднозначно, висловлюються різні, часто протилежні оцінки. Незалежно від подальшої долі цього документа наразі можна ствердно зазначити таке. По-перше, Проєкт став подією у вітчизняній науці кримінального права, яка оновила та

оживила наукові дискусії, стала істотним імпульсом в його розвитку. По-друге, він однозначно є прогресивним, містить багато новел, долає низку недоліків чинного кримінального закону та пропонує оригінальні, такі що не мають аналогів, підходи до його побудови. Разом з тим, низка його положень викликають критичні судження, у тому числі й стосовно розділу 7.7 «Кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки».

Цим розділом передбачено 14 статей: 1) стаття з мінігlossenарієм – значення термінів, вжитих у цьому Розділі (7.7.1), 2) дві статті з (особливо) кваліфікуючими ознаками – ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня (7.7.2), ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь (7.7.3), 3) одинадцять статей, що містять окремі склади злочинів та проступків – діяння щодо комп'ютерних даних, що спричинили майнову шкоду (7.7.4), діяння щодо комп'ютерних даних, що з необережності спричинили тяжку майнову шкоду (7.7.5), діяння в сфері телекомунікаційних послуг (7.7.6), діяння щодо інформації з обмеженим доступом (7.7.7), порушення вимог безпеки комп'ютерних даних з необережності (7.7.8), несанкціоноване використання чужого цифрового образу (7.7.9), поширення неправдивої новини (7.7.10), діяння щодо комп'ютерних даних (7.7.11), діяння щодо комп'ютерних даних, що з необережності спричинили значну майнову шкоду (7.7.12), діяння зі шкідливим програмним чи технічним засобом (7.7.13), порушення вимог безпеки комп'ютерних даних, що з необережності спричинило значну майнову шкоду (7.7.14).

У цій статті аналізується контрольний текст Проєкту станом на 30 січня 2023 року.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми правового забезпечення інформаційної безпеки були предметом численних наукових розробок. Дослідниками цієї проблематики були О.А. Баранов, О.О. Золотар, А.І. Марущак, А.Ю. Нашинець-Наумова, О.В. Олійник, В.М. Фурашев, В. Цимбалюк та багатьох інших. Кримінально-правові проблеми вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність

відображено в працях Д.С. Азарова, П.П. Андрушка, В.С. Батиргарєєвої, М.В. Карчевського, А.А. Музики, С.О. Орлова, Н.А. Розенфельда, К.В. Юртаєвої та інших.

Метою статті є аналіз положень розділу 7.7 Проєкту на предмет їх системної узгодженості між собою, з іншими положеннями Проєкту та регулюючим законодавством у сфері інформаційної безпеки, а також їх відповідності існуючим доктринальним підходам.

Виклад основного матеріалу. I. Концептуальні аспекти виокремлення розділу про кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки. 1. Розділ 7.7 Проєкту «Кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки» міститься в Книзі 7 «Кримінальні правопорушення проти суспільства». Місце розділу в Книзі 7 наводить на думку, що йдеться саме про інформаційну безпеку суспільства.

Використання поняття «інформаційна безпека» в такому засадничому акті, як Кримінальний кодекс, безсумнівно потребує обґрунтування. Як зазначається, в наукових джерелах, одна з перших проблем в сфері інформаційного права, якій присвячені численні публікації, є проблема визначення змісту поняття інформаційної безпеки, і насамперед питання її об'єктів [6, с. 18]. Це поняття було предметом дослідження в багатьох публікаціях учених різних галузей права, однак можна стверджувати, що в них сформувався доволі широкий підхід до його визначення. Так, О.В. Олійник змістовну сутність інформаційної безпеки у спрощеному вигляді зводить до комплексу превентивних дій, спрямованих на забезпечення права на інформацію і свободи інформаційної діяльності, на захист інформації і права власності на інформацію, на захист від інформації та від інформаційних впливів [7, с. 135]. В. Цимбалюк визначає інформаційну безпеку як суспільні відносини щодо створення і підтримання в належному стані нормального режиму функціонування відповідної інформаційної системи; комплекс організаційних, правових та інженерно-технологічних заходів щодо охорони, захисту, запобігання і подолання природних, техногенних і соціогенних (антропогенних) загроз, реалізація яких може порушити чи

припинити життєдіяльність конкретної системи [15, с. 33]. На думку В.М. Фурашева, інформаційна безпека є станом захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігається завдання шкоди через негативний інформаційний вплив за допомогою, в першу чергу, несанкціонованого створення, розповсюдження, використання свідомо спрямованої із визначеною метою неповної, невчасної, невірогідної та упередженої інформації; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване порушення режиму доступу до інформації з подальшим її розповсюдженням та використанням [14, с. 167-168].

Інформаційна безпека визначається як складовий компонент загальної проблеми інформаційного забезпечення людини, держави і суспільства [7, с. 133]. Будучи іманентною складовою національної безпеки, за критерієм об'єктів національної безпеки України в науці справедливо виокремлюють інформаційну безпеку держави, інформаційну безпеку суспільства та інформаційну безпеку людини [3, с. 110]. Остання визначається, зокрема, як стан і процес захищеності людини від інформаційних загроз і викликів, що забезпечує можливість людини як біологічного організму і соціальної істоти функціонувати, розвиватись, задовольняти свої потреби і досягати бажаних для себе результатів в інформаційному суспільстві [4, с. 77].

Таким чином інформаційна безпека стосується всієї тріади об'єктів національної безпеки – людини, суспільства і держави, на основі якої, зокрема, побудовано й Особливу частину Проекту (першими передбачені розділи про кримінальні правопорушення проти людини, далі – проти суспільства, останні – проти держави). Зважаючи на те, що кримінальні правопорушення, які передбачені розділом 7.7 Проекту, за змістом посягають не лише на інтереси суспільства, але й людей та держави, то розміщення розділу про злочини і проступки проти інформаційної безпеки в Книзі про кримінальні правопорушення проти суспільства не видається вдалим.

2. Аналіз поглядів вчених на інформаційну безпеку як таку, а також інформаційну безпеку окремих об'єктів – держави, суспільства і людини, показує, що в розділі 7.7

Проекту передбачено кримінальні правопорушення, які стосуються лише окремого (одиночного) аспекту інформаційної безпеки – безпеки комп'ютерних даних та пов'язаних з ними систем і мереж. Це обумовлює потребу в обранні вужчої за змістом назви розділу. Інформаційна безпека є станом захищеності не лише самої інформації (інформації в позитивному значенні), але й станом захищеності від інформації (інформація «зі знаком мінус»). Зважаючи на другий аспект цього поняття, до правопорушень проти інформаційної безпеки належать фактично всі інформаційні діяння, які полягають в поширенні інформації з негативним змістом – публічні заклики та поширення матеріалів із ними, виправдовування та визнання правомірними агресії та окупації, неправдиві повідомлення про загрози безпеці громадян і т.п.

Так, К.В. Юртаєва відмічає, що в чинному КК України міститься значна кількість кримінальних правопорушень, склад яких безпосередньо не передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем, які проте мають визнаватися кіберзлочинами, позаяк вони пов'язані зі шкідливим контентом, наприклад, порушенням рівноправності громадян за різними ознаками, заклики до вчинення протиправних дій, розповсюдження матеріалів з такими закликами тощо [16, с. 164]. В.С. Батиргарєєва також справедливо відзначає, що крім власне комп'ютерних злочинів (розділ XVI Особливої частини КК України), в чинному КК України порушення законодавства в інформаційному просторі передбачено також і кількома десятками інших статей, розміщених в інших розділах Особливої частини [2, с. 113].

Натомість розділ 7.7 Проекту де-факто передбачає відповідальність лише за посягання на інформаційну безпеку в першому (вужькому, технічному) аспекті її розуміння. Такі діяння в міжнародних конвенціях та чинному законодавстві України називають ще кіберзлочинами. Під останніми, згідно ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України (від 05.10.2017 № 2163-VIII) [11], розуміються суспільно небезпечні винні діяння в кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за які передбачена законом України про кримінальну

відповідальність та/або які визнані злочинами міжнародними договорами України. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. № ETSN185 (ратифікована ВРУ 07.09.2005 р.) фактично всі вказані в розділі 7.7. Проекту діяння (крім як за ст. 7.7.10) [5], щоправда, в більш узагальненому форматі, відносить до кіберзлочинів I групи – правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем. Саме такий вузький зміст інформаційної безпеки закладається і в міжнародних стандартах ISO/IEC сімейства 27000, присвяченим різноманітним питанням забезпечення інформаційної безпеки. Згідно ISO/IEC 27000:2014 (E), під інформаційною безпекою розуміється збереження конфіденційності, цілісності та можливості застосування інформації [1].

У зв'язку з цим не варто надавати «інформаційній безпеці» в матеріальному кримінальному праві такого ж обмеженого (вузького) трактування, що охоплює лише один із її аспектів, а натомість подумати про альтернативні, конкретизовані назви цього розділу, наприклад: «Кримінальні правопорушення проти кібербезпеки», «Кримінальні правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем», «Кримінальні правопорушення проти безпеки комп'ютерних даних і електронних комунікацій» тощо.

II. Аналіз окремих положень розділу 7.7 Проекту. 1. Загалом положення розділу 7.7 Проекту очевидно відрізняються термінологічною прогресивністю порівняно з положеннями розділу XVI чинного КК України. Разом з тим, зустрічаються терміни, стосовно яких виникають питання про доцільність їх виділення або про відповідність чинному регулюючому законодавству.

У ч.1 ст. 1.4.1 Проекту сформульовано загальне правило щодо надання термінам, вжитим в Проекті, того чи іншого значення: «терміни, вжиті у цьому Кодексі, які мають визначення в іншому законі, міжнародному договорі чи акті Європейського Союзу, застосовуються відповідно до свого нормативного визначення, крім випадків, передбачених частиною 2 цієї статті та іншими статтями цього Кодексу». Як убачається,

потреба в наданні іншогогалузевим термінам, що вживаються в Проекті, визначення в межах окремої статті кримінального закону, може бути пов'язана з тим, що цей термін не визначений в інших нормативних актах, або він має різні визначення в нормативних актах, або ж якщо для потреб кримінального права таке визначення повинно набувати іншого (особливого) змісту. Однак, очевидно, відсутня яка-небудь потреба надавати в Кодексі значення термінам, які чітко (недвозначно) визначені в регулятивних нормативно-правових актах (напр., немає потреби визначати в Кримінальному кодексі поняття «майно», «інформація», «цінний папір» і т.д.). Тож незрозуміло, навіщо в ст. 7.7.1 Проекту надавати значення термінам «комп'ютерні дані» (пункт 1), «несанкціоноване діяння щодо інформації» (пункт 2) та «суспільно необхідна інформація» (пункт 4), якщо ці терміни визначені в регулюючих актах та конвенціях та/або ж не створюють плутанини в правозастосуванні.

Так, визначення комп'ютерних даних очевидно запозичено з Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, згідно п. в ст. 1 якої, комп'ютерні дані – це будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою [5]. Простішим, але фактично про те ж саме, є визначення в Законі України «Про електронні комунікації» (п. 20 ст. 2) [8].

Поняття «несанкціонованого діяння щодо інформації» також запозичено з регулюючого Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [9], згідно ст. 1 якого, несанкціоновані дії щодо інформації в системі – це дії, що провадяться з порушенням порядку доступу до цієї інформації, встановленого відповідно до законодавства, а під порядком доступом у свою чергу згідно цього ж Закону розуміються умови отримання користувачем можливості обробляти інформацію в системі (тобто, збирати, вводити, записувати, перетворювати, зчитувати, зберігати, знищувати, реєструвати, приймати, отримувати, передавати), та правила обробки цієї

інформації. Те, що санкціонованість пов'язана з дозволом власника інформації або з іншими випадками, передбаченими законом, прямо впливає зі ст. 4 цього ж Закону.

Обсяг поняття «суспільно необхідної інформації» впливає з іншого регулюючого закону, який безпосередньо стосується аналізованої сфери. У ст. 29 Закону України «Про інформацію» регулюється поширення суспільно необхідної інформації. Згідно цієї статті, інформація є суспільно необхідною, якщо вона є предметом суспільного інтересу, а під останнім вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [10].

У цьому ж зв'язку викликає критику використання поняття «телекомунікаційна послуга» в статтях 7.7.1, 7.7.3 і 7.7.6 Проекту. Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. №1280-IV втратив чинність з набуттям чинності Закону України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 р. №1089-IX [8]. Разом з втратою чинності згаданим законом *de-jure* із законодавства зникли нормативні визначення понять «телекомунікаційна послуга» і «телекомунікаційна мережа». Ба більше, новим законом також внесені зміни до низки інших законів, у яких терміни «телекомунікаційна мережа» і «телекомунікаційна послуга» замінені більш сучасними та ширшими термінами «електронна комунікаційна мережа» і «електронна комунікаційна послуга», зміст яких визначається новим законом.

2. Центральним видом кримінальної поведінки, передбаченої цим розділом, є діяння щодо комп'ютерних даних. Цьому діянню присвячено 4 з 11 статей, які передбачають ознаки основного складу кримінального правопорушення. За змістом диспозицій статей 7.7.4, 7.7.5, 7.7.11 і 7.7.12 Проекту діяння сформульовано за одним зразком і полягає в незаконному втручанні в роботу інформаційної (автоматизованої), електронної комунікаційної, інформаційно-комунікаційної системи, електронної

комунікаційної мережі, яке було поєднано із а) знищенням комп'ютерних даних, б) їх блокуванням, в) порушенням їх цілісності, г) порушенням порядку їх маршрутизації або г) спотворенням процесу їх обробки. Тобто йдеться про складне (складене) діяння, що має конструкцію «незаконне втручання + хоча б один з п'яти видів діяння щодо комп'ютерних даних».

З цієї конструкції випливає те, що саме лише незаконне втручання в роботу відповідної системи/мережі не є караним. Ба більше, з огляду на те, що всі умисні злочини проти інформаційної безпеки вважаються лише злочинами 1 ступеня тяжкості, і з урахуванням того, що замах на злочин 1-2 ступеня тяжкості згідно положень Проекту не вважається кримінальним правопорушенням (ст. 2.6.1), не буде караним і незаконне втручання, вчинене з метою знищення, блокування даних, порушення їх цілісності і т.д., якщо цілі не були досягнуті з незалежних від особи причин. Навряд чи таке положення сприятиме посиленню безпеки комп'ютерних даних. Тож, як убачається, варто замислитися над підвищенням ступеня тяжкості цих злочинів або ж над зміною положень про некараність замаху на окремі види злочину.

3. Закладений в Проєкті підхід, за яким у кожній статті може бути лише один (основний) склад кримінального правопорушення, а диференціюючі (кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі та привілеюючі) ознаки винесено в окремі статті на початку кожного розділу, призводить до штучного дублювання одного і того ж діяння в межах декількох статей одного й того ж розділу. За того підходу, що використовується в чинному КК (диференціація відповідальності, як правило, в межах однієї статті), замість чотирьох статей можна було б сконструювати одну з декількома частинами: ч. 1 – діяння щодо комп'ютерних даних (формальний склад, проступок, ст. 7.7.11), ч. 2 – те саме, що з необережності спричинило значну майнову шкоду (проступок, ст. 7.7.12), ч. 3 – те саме діяння, що умисно спричинило істотну майнову шкоду (злочин 1 ступеня, ст. 7.7.4), ч. 4 – те саме діяння, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду (злочин 3 ступеня, ст. 7.7.5).

4. Як убачається, системною проблемою в Проєкті є слабка диференціація відповідальності як за умисні, так і за необережні злочини за ознакою заподіяння шкоди (наслідків діяння) та повна відсутність такої диференціації за проступки. Проявляється вона і стосовно кримінальних правопорушень проти інформаційної безпеки. Складається враження, що на кримінально-правову увагу заслуговує лише шкода майнова, при чому виключно прямі збитки, виходячи з визначення цієї шкоди в загальному глосарії (п. 63 ст. 1.4.1); упущена вигода і моральна шкода врахуванню в цьому випадку не підлягатимуть. Тож поза увагою кримінального права залишаються численні випадки порушення конституційних прав і свобод людини, а також порушення законних інтересів держави, територіальної громади, юридичних та фізичних осіб, які не піддаються грошовій оцінці або така оцінка не може бути адекватною. Завдяки цьому відбувається суттєве послаблення ролі кримінального права та й можливостей права в охороні соціальних цінностей загалом.

Уникнути послабленню правоохоронної функції кримінального права дозволить використання класичних понять на кшталт «істотна шкода», «значна шкода», «тяжка шкода» і т.п., однак з конкретизацією їх змісту в такий спосіб, щоб вони охоплювали не лише майнову шкоду. Тут варто погодитися з В.І. Тютюгіним, який вважає, що роз'яснення змісту та окреслення обсягу таких понять, як «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» має здійснюватися не до всіх норм КК в цілому, а в кожному окремому розділі Особливої частини КК, де зосереджені норми про відповідальність за відповідні злочини (напр., шляхом роз'яснення того чи іншого поняття (терміну) в одній із перших статей цього розділу) [13, с. 162].

5. За змістом статей 7.7.4 і 7.7.5 ідеться про «втручання» в роботу відповідних систем чи мережі як таке, тобто без конкретизації того, чи відбувається це законно чи незаконно, санкціоновано чи несанкціоновано. При цьому в аналогічних статтях цього ж розділу, які передбачають відповідальність за кореспондуючі проступки, використовується вже зв'язка «незаконне втручання» (див. статті 7.7.1 і 7.7.12). Ба

більше, в статтях інших розділів Особливої частини, де діяння полягає у втручанні, також зустрічаємо різні варіанти – просто «втручання» (напр., статті 8.1.5 чи 8.2.3), «незаконне втручання» (напр., ст. 4.10.5) чи «несанкціоноване втручання» (напр., ст. 4.10.7). Така термінологічна неоднозначність є характерною й для чинного КК України.

Цю проблему можна вирішити різними шляхами. Найкращими видаються два з них: а) визначити термін втручання в загальному глосарії, вказавши на незаконність чи несанкціонованість такого діяння, або б) в кожному випадку використання цього слова на позначення діяння в Особливій частині зазначити про його незаконність / несанкціонованість.

6. Згідно ст. 7.7.10 Проекту, особа, яка, будучи відповідальною за випуск новини, допустила до ефіру, тиражу або допису редакції в соціальній мережі завідомо неправдиву суспільно необхідну інформацію, – вчинила злочин 1 ступеня. Фактично, це єдина стаття з розділу 7.7, яка посягає на інформаційну безпеку в широкому її значенні, зокрема в аспекті забезпечення суспільства від дезінформації. Не викликає сумнівів, що медійники нерідко використовують свої можливості впливу на широке коло осіб в корисливих або інших особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, зокрема, й на замовлення. Як наслідок, замість неупередженого висвітлення фактів, медійники стають знаряддям в антиконкурентній боротьбі політиків, суб'єктів господарювання тощо. Тому бажання криміналізувати випуск завідомо неправдивої новини, що визнається суспільно необхідною інформацією, можна зрозуміти.

Проте з першого її прочитання стає зрозуміло, що ця стаття насамперед стане знаряддям впливу на медіа та неодмінно призведе до охолоджуючого ефекту на свободу вираження поглядів («chilling effect on freedom of expression»), адже редактор (чи інша відповідальна за випуск особа) кожного разу перебуватиме умовно кажучи «під загрозою покарання» і для того, щоб не мати проблем з правоохоронними органами, буде намагатися оминати гостру проблему, уникати висвітлювати суспільно необхідну

інформацію, яка не є достатньо перевіреною чи яка отримана з джерел, які не можна розкривати і т.д. Інакше кажучи, ця стаття не безпідставно може бути розцінена як запровадження цензури в Україні.

7. Згідно ст. 7.7.13 Проекту, особа, яка шкідливий програмний чи технічний засіб, призначений для несанкціонованого втручання в роботу інформаційної (автоматизованої), електронної комунікаційної, інформаційно-комунікаційної системи, електронної комунікаційної мережі, з метою його протиправного використання, розповсюдження або збуту створила, переміщувала або збула, – вчинила проступок. Ця стаття, як можна припустити, є спробою імплементації ст. 6 Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність («Зловживання пристроями»), згідно якої: «Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це:

а. виготовлення, продажу, придбання для використання, розповсюдження або надання для використання іншим чином: і) пристроїв, включаючи комп'ютерні програми, створених або адаптованих, в першу чергу, з метою вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2 – 5 вище; ii) комп'ютерних паролів, кодів доступу або подібних даних, за допомогою яких можна здобути доступ до усієї або частини комп'ютерної системи з наміром використання її для вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2 – 5; та

б. володіння предметом, перерахованим у підпунктах а. і) або ii) вище, з наміром його використання для вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2 – 5...» [5].

Імплементація цієї статті Конвенції безумовно вітається, водночас, потребують вдосконалення положення Проекту, якими вона віддзеркалюється. По-перше, стосовно передбачених у цій статті предметів, то в пунктах 6 та 7 ст. 7.7.1 Проекту (глосарій до розділу) надано визначення термінів «шкідливий програмний засіб» та «шкідливий

технічний засіб» відповідно як комп'ютерної програми або пристрою, розроблених для спричинення шкоди комп'ютерним даним, інформаційним системам та / або телекомунікаційним мережам. Іншими словами в ст. 7.7.13 відображено лише підпункт а. і), при цьому замість одного універсального визначення, надається два окремих (зайве дублювання).

По-друге, Конвенція вказує на те, що ці програми/пристрої мають мету, в першу чергу, вчинення злочинів, передбачених попередніми статтями Конвенції, у яких ідеться про втручання в систему та дані, нелегальне перехоплення та незаконний доступ. Тобто, при визначенні предмету цього правопорушення має йтися не про мету заподіяння шкоди, а про мету вчинення відповідних кримінальних правопорушень.

У цьому ж зв'язку виникає питання, чи є на стільки принциповим те, що програма чи пристрій саме створені зі злочинною метою? А якщо вони створені без такої мети (а навіть навпаки – для захисту від подібних програм чи пристроїв), але використані для злочинної мети? Натомість у Конвенції йдеться про те, що відповідний засіб може бути не лише створений, але й адаптований з метою вчинення відповідних протиправних діянь.

По-третє, неврахованим залишається підпункт а. ii), який предметом «зловживання пристроями» також визнає комп'ютерні паролі, коди доступу або подібні дані, за допомогою яких можна здобути доступ до усїєї або частини комп'ютерної системи.

Зважаючи на це, в глосарії до розділу 7.7 можна надати таке значення термінів: 1) «шкідливий програмний або технічний засіб – це комп'ютерна програма або пристрій, створені або адаптовані для вчинення кримінального правопорушення, передбаченого цим Розділом», 2) «дані доступу – комп'ютерні паролі, коди доступу або подібні дані, за допомогою яких можна здобути доступ до усїєї або частини комп'ютерної системи з метою вчинення кримінального правопорушення, передбаченого цим Розділом».

По-четверте, в Конвенції рекомендується криміналізувати не лише створення, переміщення і збут, але й придбання та володіння відповідними предметами. З цього

приводу власні критичні судження вже висловлювала К.В. Юртаєва [16, с. 165]. Тому потрібно доповнити статтю також придбанням з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту предмета та володінням з метою його використання для вчинення кримінальних правопорушень, передбачених цим Розділом.

Висновки. На підставі вище викладеного, можна стверджувати, що попри прогресивність та новаторські підходи, низка положень розділу 7.7 Проекту мають дискусійний характер та потребують удосконалення. Зважаючи на зміст діянь, передбачених цим розділом, обсяг поняття «інформаційна безпека», використаного в назві розділу, виявляється набагато вужчим за той, який традиційно визначається в нормативних та доктринальних джерелах. Безпека комп'ютерних даних, інформаційної (автоматизованої), електронної комунікаційної, інформаційно-комунікаційної системи та електронної комунікаційної мережі є лише частиною інформаційної безпеки. Останній однак заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння й багатьма інформаційними діяннями, передбаченими іншими розділами Особливої частини Проекту, а не лише комп'ютерними злочинами та проступками.

Потребують удосконалення окремі положення розділу 7.7: 1) визначення в глосарії понять «комп'ютерні дані», «несанкціоноване діяння щодо інформації» та «суспільно необхідна інформація» видаються зайвими, оскільки вони дублюють нормативні (у т.ч. конвенційні) положення; 2) поняття «телекомунікаційна мережа» в регулюючому законодавстві замінено на «електронну комунікаційну мережу»; 3) зважаючи на складену конструкцію «діяння щодо комп'ютерних даних» потребує забезпечення караності незаконне втручання в роботу інформаційної, електронної комунікаційної, інформаційно-комунікаційної систем та електронної комунікаційної мережі з метою знищення, блокування чи спотворення комп'ютерних даних, порушення порядку їх маршрутизації чи процесу обробки, якщо така мета не була досягнута з незалежних від волі особи причин; 4) викликає критику встановлення кримінальної відповідальності за поширення неправдивої новини, особою відповідальною за випуск новин, у зв'язку з

високим ризиком охолоджуючого ефекту на свободу вираження поглядів; 5) породжує критику й слабка диференціація відповідальності як за умисні, так і за необережні злочини за ознакою заподіяння шкоди та повна відсутність такої диференціації за проступки; 6) потребує вдосконалення стаття про діяння зі шкідливим програмним чи технічним засобом, що є аналогом конвенційного «зловживання пристроями».

Література:

1. International standard ISO/IEC 27000:2014: Information technology. Security techniques. Information security management systems. Overview and vocabulary. URL: [https://www.iso.org/standard/63411./](https://www.iso.org/standard/63411/)
2. Батиргареева В.С. Концептуальна модель захисту інформаційного простору України засобами кримінального права. Інформація і право. 2020. № 1 (32). С. 110-119.
3. Золотар О.О. Класифікація інформаційної безпеки. Інформація і право. 2011. №2 (2). С. 109-113.
4. Золотар О.О. Поняття та зміст категорії «інформаційна безпека людини». Інформація і право. 2021. № 1 (36). С. 73-78.
5. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. № ETSN185.
URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575./](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575/)
6. Марущак А.І. Дослідження проблем інформаційної безпеки у юридичній науці. Правова інформатика. 2010. № 3 (27). С. 17-21.
7. Олійник О.В. Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Право і суспільство. 2012. № 3. С. 132-137.
8. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. №1089-IX. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20./](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20/)
9. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР.
URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр./](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр/)
10. Про інформацію: Закон України від від 02.10.1992 р. № 2657-XII.
URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12./](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/)
11. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19/>

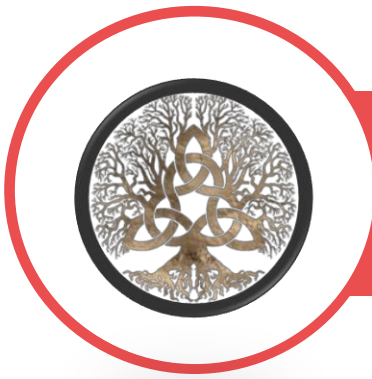
12. Проект Кримінального кодексу України (станом на 30 січня 2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

13. Тютюгін В.І. Деякі шляхи вдосконалення положень Кримінального кодексу України. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р. Харків: Право, 2019. С. 161-165.

14. Фурашев В.М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. Інформація і право. 2012. № 2 (5). С. 162-175.

15. Цимбалюк В. Окремі питання щодо визначення категорії «інформаційна безпека» у нормативно-правовому аспекті. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. 2004. Вип. 8. С. 30-33.

16. Юртаєва К.В. Відповідальність за злочини та проступки проти інформаційної безпеки в проекті КК України крізь призму принципу верховенства права. Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права: матеріали сателіт. заходу V Харк. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 21 верес. 2021 р.). Харків: Право, 2022. С. 164-166.

ЗБІРНИК

«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ» 2023-2

ISSN 2786-7900

<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2023.2.2>

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

УДК. 343.1

Лихова Софія,
доктор юридичних наук, професор,
Національний авіаційний університет,
юридичний факультет,
завідувач кафедри,
кримінального права і процесу,
м. Київ, Україна

Стаття присвячена аналізу тих кримінально-правових норм, які спрямовані на захист інформаційної безпеки України у воєнний час.

Мета статті полягає у проведенні кримінально-правового аналізу юридичних складів злочинів, які посягають на інформаційну безпеку України у воєнний час. В статті наголошується, що інформаційна безпека України є складовою національної безпеки нашої держави. З початком нападу РФ на України вітчизняний законодавець криміналізував низку діянь, які наносять шкоду саме інформаційній безпеці України. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові методи пізнання, за допомогою яких автор аналізує юридичні склади злочинів та робить спробу розмежувати їх, а також розглянути їхні особливості, враховуючи воєнний стан. Результати: автор наголошує, що кримінальне законодавство України як регулятивний

феномен кримінально-правової дійсності перебуває у нерозривному зв'язку з вимогами сьогодення і забезпечує кримінально-правовий захист безпеки України у інформаційній сфері. Обговорення: автор констатує, що кримінальне законодавство повністю відповідає вимогам охорони інформаційної безпеки, які виникли у зв'язку з розв'язанням широкомасштабної війни РФ проти України.

Ключові слова: інформаційна безпека, колабораціонізм, глорифікація, агресивна війна.

CRIMINAL OFFENSES IN THE INFORMATION SPHERE AFFECTING THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Lykhovska Sofia,
Doctor of Law, professor,
National Aviation University,
Faculty of Law,
Head of Department,
criminal law and proceeding,
Kiev, Ukraine

The article is aimed at conducting a criminal legal analysis of the legal elements of crimes that encroach on the information security of Ukraine in wartime. The article notes that information security of Ukraine is a component of the national security of our state. Since the beginning of Russian Federation attack on Ukraine, the domestic legislator has criminalized a number of acts that harm Ukraine information security. **The methodological basis** of the study was the general scientific methods of cognition, with the help of which the author analyzes the legal elements of crimes and attempts to distinguish between them, as well as to consider their features, taking into account martial law. **Results:** the author emphasizes that the criminal legislation of Ukraine as a regulatory phenomenon of criminal law is inextricably linked with

the requirements of today and provides criminal and legal protection of Ukraine security in the information sphere. Information security should be understood as the state of protection of the individual, society and the state in the information sphere, regardless of internal and external threats. Regarding national interests, information security means such a state of protection of information resources of an individual, society and the state, which ensures the realization and progressive development of vital interests. As for the possible negative impacts of various types of information security, this is the protection of information and supporting infrastructure from accidental or intentional natural or artificial influences that may harm their owners or users. In the early days of the war, the legislature passed a number of laws aimed at protecting information security. Some provisions of these regulations were subsequently enshrined in the Criminal Code of Ukraine as criminal offenses. **Discussion:** the author states that criminal legislation fully complies with the requirements of information security protection that have arisen in connection with the outbreak of a large-scale war of the Russian federation against Ukraine.

Постановка проблеми та її актуальність. Особливістю кримінального законодавства сучасної України є те, що Законом України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» в КК України з'явилося нове поняття, а саме кримінальні правопорушення, які поділяються на кримінальні проступки і злочини (ст.ст. 11, 12 КК України) [1].

В той же час особливістю Розділу I Особливої частини КК України є те, що в її назві термінологічний зворот «кримінальні правопорушення» не вживається. Цей розділ КК України має назву «Злочини проти основ національної безпеки України». Така назва є надзвичайно інформативною. Вона свідчить про велике значення такого родового об'єкта як національна безпека України, адже будь-яке посягання на національну

безпеку вважається саме злочином і серед суспільно небезпечних діянь, юридичні склади яких містяться у диспозиціях ст.ст. 109-114-2 КК України не було жодного кримінального проступку до 3 березня 2023 року [2]. Всі ці посягання мають підвищений ступінь суспільної небезпеки і вважаються злочинами, окрім двох кримінальних проступків у сфері колабораційної діяльності (ч.ч. 1 і 2 ст. 111-1 КК України). Питання національної безпеки України врегульовані у Законі України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [3].

Відповідно до п. 9 ч.1 ст. 1 цього Закону національною безпекою України визнається захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України, у свою чергу, розуміються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту її громадян (п. 10 ч. 1 ст. 1 цього Закону).

Виклад основного матеріалу. Слід відмітити, що поняття «національна безпека» є надзвичайно широким за змістом. До його складових слід віднести і такий феномен як інформаційна безпека.

Під інформаційною безпекою слід розуміти стан захищеності особи, суспільства та держави в інформаційній сфері незалежно від внутрішніх і зовнішніх загроз. Щодо національних інтересів інформаційна безпека означає такий стан захищеності інформаційних ресурсів особи, суспільства і держави, який забезпечує реалізацію та прогресивний розвиток життєво важливих інтересів. Щодо можливих негативних впливів різних видів інформаційної безпеки – це захищеність інформації та підтримуючої інфраструктури від випадкових чи навмисних природних або штучних впливів, які можуть заподіяти шкоду їхнім власникам або користувачам.

В перші дні війни законодавчий орган прийняв низку законів, спрямованих на захист інформаційної безпеки. Окремі положення цих нормативних актів згодом були закріплені в КК України як кримінальні правопорушення.

Так 3 березня 2022 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави агресора» (Закон України №2109- IX). Зокрема, були внесені зміни до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № 2782-XII. Цим Законом був введений новий термінологічний зворот «глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України». Саме цей термінологічний зворот був відображений у диспозиції ч. 2 ст. 436- 2 КК України. Слід вказати, що зміни, які були внесені до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» майже дослівно були передбачені як ознаки юридичних складів злочинів в інформаційній сфері.

Були внесені зміни у Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III «Про політичні партії в Україні», а також у Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV «Про захист суспільної моралі», у Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII «Про телебачення і радіомовлення». Всі зміни, які були внесені у ці Закони, спрямовані на захист інформаційного поля в Україні в умовах військової агресії РФ.

В першу чергу до злочинів проти національної безпеки в інформаційній сфері слід віднести суспільно небезпечні діяння, склади яких передбачені у диспозиціях ч.ч. 2, 3 ст. 109 КК України. Кримінальна відповідальність передбачена за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Більш суворе покарання встановлене за кваліфікований різновид цього злочину, а саме за вказані дії, вчинені особою, яка є представником влади, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.

Публічні заклики передбачають хоча б одне звернення до невизначеного, але значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій (представників влади, військовослужбовців тощо) схилити певну кількість осіб до певних дій.

Публічність є оціночною ознакою і питання про наявність її має вирішуватися в кожному конкретному випадку окремо з урахуванням часу, місця, обстановки здійснення закликів тощо. Для кваліфікації злочину має значення спосіб публічних закликів та розповсюдження матеріалів. До такого сучасного способу слід віднести пости в соціальних мережах (зокрема, Facebook, Telegram, Twitter тощо), розсилання листів певним групам адресатів, зокрема, через месенджери чи електронну пошту тощо.

Кваліфікуючою ознакою є публічні заклики і розповсюдження матеріалів із використанням засобів масової інформації. Під засобами масової інформації (ЗМІ) розуміються як друковані засоби, так і електронні, аудіовізуальні засоби масової інформації – радіо, виступи на телебаченні тощо. Їхнє використання для вчинення вказаних вище дій означає виступи у них зі статтями, доповідями, повідомленнями, інтерв'ю, якщо вони містять неправдиві відомості або відомості, які наносять шкоду національній безпеці України.

У зв'язку із військовою агресією РФ проти України Президентом України видана низка нормативних актів, спрямованих на захист національної безпеки України. Це стосується також посягань на інформаційну безпеку нашої держави.

24 лютого 2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 2102 - IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»

[4]. Зокрема, у цьому Законі було дане розпорядження Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України запроваджувати та здійснювати передбачені Законом України від 12.05.2015 р. № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» (із змінами від 13 грудня 2022 р.) [5] заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів оборони держави.

Для посилення захисту безпеки населення та інтересів держави в інформаційній сфері була прийнята низка законів, якими КК України був доповнений статтями про кримінальні правопорушення у сфері інформаційної безпеки.

Зокрема, Розділ I Особливої частини КК України було доповнено ст. 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» (Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану») [6].

В цій нормі передбачена відповідальність за поширення спеціальної інформації, яка стосується озброєння, зброї та бойових припасів, якщо така інформація є закритою і не розміщувалася в офіційних джерелах Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або в офіційних джерелах відповідних відомств країн-партнерів.

Ми приєднуємося до думки Р.О. Мовчана, який вважає, що є всі підстави вважати таку інформацію при умовах, передбачених у диспозиції ч. 1 ст.114-2 КК України

секретною, а при наявності відповідних підстав, кваліфікувати таке діяння як державну зраду (ст. 111 КК України) [7, с. 107]. Далі ми розглянемо злочин, відповідальність за який передбачена у ст. 114-2 КК України більш детально.

Особливу увагу законодавець приділив кримінальній відповідальності за колабораційну діяльність. Ми розглянемо колабораційну діяльність у сфері інформаційної безпеки.

Колабораційна діяльність – це відносно нове поняття в кримінальному праві України. Несуть кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність ті, хто публічно заперечує збройну агресію чи окупацію; підтримує дії агресора чи окупанта; підтримує незаконні вибори і референдуми на окупованих територіях; добровільно обіймає посади у незаконних органах влади; організовує і проводить незаконні вибори та референдуми; передає окупантам матеріальні ресурси; пропагує у навчальних закладах; проводить господарську діяльність у співпраці із окупантами.

Загалом же колабораціонізм визначається як співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога- загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант.

Відповідальність за колабораційну діяльність передбачена у ст. 111-1 КК України, якою КК України був доповнений Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 р. № 2108-IX [2].

Ця стаття має досить складну структуру і в ній об'єднані в окремих частинах як кримінальні проступки, так і злочини. Це залежить від ступеня суспільної небезпеки різних видів колабораційної діяльності, від їх суб'єктів та інших ознак юридичних складів кримінальних правопорушень.

Наприклад, у ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачена відповідальність за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії України, публічні

заклики до підтримки рішень і дій держави агресора тощо. Всі дії, які складають об'єктивну сторону колабораціонізму цього різновиду чітко і послідовно виписані у диспозиції ч. 1 ст. 111-1 КК України. Але цей суспільно небезпечний різновид колабораціонізму вважається кримінальним проступком, а не злочином, адже за таке діяння передбачене покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Цей кримінальний проступок слід вважати вчиненим в інформаційній сфері, адже у примітці до ст. 111-1 КК України вказано, що публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

З огляду на теорію мовленнєвих актів у будь-якому з них важливо встановлювати такі його властивості, як: локуціон – це аспект мовленнєвого акту, в якому щось озвучується; іллокуціон – це інформаційний аспект мовленнєвого акту; перкуціон – це аспект мовленнєвого акту, який містить очікування певної реакції на передану інформацію. Таким чином, заклик як інформаційний акт полягає в озвучуванні певної інформації протиправного характеру у виді фонетичних звуків, демонстрації зображення тощо [8, с. 21].

Слід відмітити, що до кримінальних проступків відносяться такі різновиди колабораційної діяльності як зайняття громадянином України посад, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Кримінальні проступки, склади яких передбачені у диспозиціях ч. 1 і ч. 2 ст. 111-1 КК України караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Тому вважаємо, що назва Розділу 1 Особливої частини КК України не

відповідає її змісту і в назві цього Розділу термін «злочини» бажано змінити на термінологічний зворот «кримінальні правопорушення».

Різновиди колабораційної діяльності, за які передбачена відповідальність у ч.ч. 3-8 ст. 111-1 КК України є злочинами, бо у санкціях цих частин ст. 111-1 КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі. Окремі із цих злочинів слід віднести до злочинів у сфері інформаційної безпеки України.

У воєнний час особливо небезпечним є інформація у формі пропаганди.

Розглянемо юридичний склад злочину, відповідальність за який передбачена у ч. 3 ст. 111-1 КК України. В диспозиції цієї частини передбачена відповідальність за такі діяння як здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів і форм власності з метою сприяння здійснення збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора.

Такий різновид колабораційної діяльності карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Стаття 111-1 «Колабораційна діяльність» міститься в Розділі I Особливої частини КК України. Всі злочини, юридичні склади яких містяться у цьому Розділі спрямовані на нанесення шкоди такому родовому об'єкту як національна безпека України. Безпосереднім об'єктом злочину, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України є інформаційна безпека у сфері освітньої діяльності.

Злочин вчинюється шляхом активних дій. Об'єктивну сторону цього юридичного складу злочину складаються такі дії:

1. Пропаганда у закладах освіти незалежно від типів і форм власності;
2. Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Поняття пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму збройної агресії як держави-терориста проти України розкривається у Законі України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії рф як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україні» від 22 травня 2022 р. № 2265-ІХ.

В контексті колабораційної діяльності в розумінні кримінальної відповідальності за злочин, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України під пропагандою слід розуміти поширення інформації, спрямованої на підтримку або виправдання злочинного характеру діяльності рф, органів держави-терориста (держави-агресора), їхніх посадових осіб, працівників, службовців (у тому числі військовослужбовців та (або) представників, які відкрито або приховано діють від імені рф на території України або з територій інших держав проти України; публічне заперечення, у тому числі через засоби масової інформації або з використанням мережі Інтернет, злочинного характеру збройної агресії рф проти України).

Другою формою діяння є дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. В першу чергу, це перехід на мову держави-агресора, використання підручників, посібників та інших навчальних матеріалів, виданих у рф або в Україні у співпраці і за підтримки і керівництва органів та посадових осіб держави-агресора.

До об'єктивної сторони цього юридичного складу злочину, окрім діяння, яке є обов'язковою ознакою будь-якого складу злочину відносять наслідки, причинний зв'язок час, місце, спосіб вчинення злочину.

Аналізований склад злочину за своєю побудовою є формальний, тому наслідки і причиновий зв'язок не розглядаються як його обов'язкові елементи.

Натомість, місце вчинення злочину в цьому юридичному складі відіграє роль обов'язкової ознаки, адже про це є пряма вказівка у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України – «у закладах освіти».

До закладів освіти відносяться юридичні особи публічного чи приватного права, основним видом діяльності яких є освітня діяльність.

Час вчинення злочину також у цьому випадку виступає як обов'язкова ознака – воєнний час або час надзвичайного стану, які напряму зумовлені збройною агресією РФ в Україні.

Спосіб вчинення злочину також у цьому юридичному складі є обов'язковою ознакою. Це розповсюдження певного виду пропагандистських матеріалів, які мають певні ознаки, що несуть шкоду національним інтересам України.

Суб'єкт цього юридичного складу злочину вказаний як «громадянин України», але суб'єктом може бути не лише просто громадянин України, а особа, яка працює в закладах освіти, проводить бесіди із учнями та студентами, має можливість вести серед них пропаганду. Також, якщо злочин вчинюється у формі впровадження стандартів освіти, то такими суб'єктами виступають посадові особи, які здійснюють керівну діяльність у сфері освіти. Зокрема, про це свідчить і таке покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. На нашу думку, тут міститься пряма вказівка на сферу освіти.

Суб'єктивну сторону цього юридичного складу злочину складають такі ознаки як вина, мотив і меті. Із них вина є обов'язковою ознакою у будь-якому складі кримінального правопорушення, мотив і мета – факультативні ознаки.

Аналізований злочин вчинюється лише із прямим умислом. Особа усвідомлює, що на Україну здійснила воєнну агресію РФ, яка наносить реальну шкоду національній

безпеці і суверенітету нашої держави. Особа передбачає, що її дії, а саме пропаганда серед школярів та студентів не сприяє їхньому вихованню у патріотичному дусі, може стати підставою формування у них хибного враження про те, що відбувається в Україні, про ту шкоду, яку наносить нацистський тоталітарний режим інтересам України. Особа бажає вчинювати саме такі дії або досягти певного наслідку, хоча наслідок не є обов'язковою ознакою у цьому юридичному складі злочину.

Що стосується мотиву і мети, слід вказати таке. Мета є обов'язковою ознакою у цьому юридичному складі злочину. Вона прямо вказана у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України – «з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановлення та утворення тимчасовий окупації».

Мотив, безумовно, має місце, особливо в умисних злочинах, але в аналізованому юридичному складі злочину він відіграє роль факультативної ознаки. Мотив може бути будь-який, корисливий, бажання надати допомогу державі державі-агресору, особистий тощо. Але на кваліфікацію він не впливає.

До колабораційної діяльності у сфері інформаційної слід віднести злочин, за який встановлена відповідальність у ч. 6 ст. 111-1 КК України. Цей злочин полягає у організації та проведенні заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором тощо. Те, що це злочин саме в сфері інформаційної діяльності свідчить текст ч. 2 і ч. 4 примітки до ст. 111-1 КК України, у яких вказано, що під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо, тобто заходи, які мають на меті обмін інформацією. Також у примітці вказано, що під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації, тобто інформації, яка носить антиукраїнський характер.

Цей злочин вважається особливо тяжким, адже як основне за нього передбачене покарання у виді позбавлення волі від десяти до дванадцяти років.

Досить детально проблеми кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність розглянули у своїх працях О.О. Буряк, О.І. Букреєв, Д.О. Олейніков та М.В. Членов [8], О.О. Кравчук, М.С. Бондаренко [9, с. 198-204], В.В. Кузнецов, [М.В. Сийпюкі](#) [10, с. 381-388].

Основними загрозами інформаційній безпеці України слід вважати, в першу чергу, зовнішні загрози. Особливо небезпечними ці загрози є під час агресії РФ проти України та неправдива інформація, яку розповсюджує держава-агресор та ті країни, які її підтримують. Це протиправна діяльність різних іноземних формувань та груп у сфері інтересів України. До внутрішніх загроз інформаційній безпеці України слід віднести витік інформації, яка становить державну чи передбачену законом таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави, недосконалість державної структури забезпечення інформаційної безпеки України, протиправні дії державних органів, політичних, економічних структур, окремих громадян в інформаційній сфері, колабораціонізм, виникнення нештатних, не передбачених законом ситуацій в системах, процесах, що ґрунтуються на використанні інформаційних технологій, внаслідок чого зростає ступінь ризику заподіяння збитків, а також їхній розмір, недосконалість чи відсутність технічних засобів забезпечення інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека України передбачає правове визначення інформації як стратегічного важливого для держави ресурсу, створення взаємопов'язаної системи інформаційних масивів держави різного рівня й призначення, а також державних органів, що відповідають за формування, зберігання, використання та захист цих масивів, визначення прав обов'язків, гарантій забезпечення прав і відповідальності суб'єктів інформаційних відносин у різних прикладних сферах, раціональне поєднання монопольного і немонопольного в інформаційній сфері, ліцензування і сертифікація

окремих видів інформаційної діяльності та продукції, створення на основі понять інтелектуальної власності систем захисту авторських, майнових прав на різні інформаційні продукти, на засоби обробки інформації з обмеженим доступом, процедур віднесення до такої інформації і зняття обмежень, прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів інформаційних відносин щодо поділу та категоріювання такої інформації, її використання, створення загальної системи забезпечення інформаційної безпеки.

За ступенем секретності розрізняють інформацію особливо важливу, абсолютно секретну, таємну, для службового користування, нетаємну. Законність засекречування інформації полягає у здійсненні її в межах чинних законів та інших підзаконних нормативних актів. Відхід від цього принципу може заподіяти значної шкоди інтересам захисту інформації.

Особливу увагу слід звернути і на диспозиції ч.ч. 1 і 2, 3 ст. 114-2 КК України і на їхні санкції. Адже єдиним способом криміналізації є формування відповідної кримінально-правової норми, яка складається із двох обов'язкових, взаємопов'язаних частин – диспозиції і санкції. Саме санкція свідчить про ступінь тяжкості злочину і взагалі є способом розмежування кримінальних проступків і злочинів. У ч. 1 ст. 114-2 КК України у санкції передбачена покарання позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Це свідчить, що в диспозиції ч. 1 ст. 114-2 КК України передбачений юридичний склад тяжкого злочину.

Санкція ч. 2 ст. 114-2 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. Це свідчить про те, що у диспозиції ч. 2 ст. 114-2 КК України передбачений юридичний склад більш тяжкого злочину. Внутрішня будова юридичного складу злочину передбаченого у диспозиції ч. 2 ст. 114-2 КК України включає ознаки загальної конструкції юридичного складу злочину, передбаченого в ч. 1 ст. 114-2 КК України. Але в диспозиції ч. 2 ст. 114-2 КК України передбачені додаткові ознаки, які роблять конструкцію ч. 2 ст. 114-2 КК України унікальною і за цими

ознаками ми можемо розмежувати юридичні склади злочинів, передбачені у двох перших частинах цієї статті між собою. І в ч.1, і в ч. 2 ст. 114-2 КК України передбачена кримінальна відповідальність за однакові дії – поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їхнє переміщення територією Україною, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України чи Міністерством оборони України або в офіційних джерелах відповідних відомств країн-партнерів.

У диспозиції ч. 2 ст. 114-2 КК України об'єктивна сторона цього юридичного складу злочину сформульована дещо інакше, але це не міняє суті суспільно небезпечного діяння. У ч. 2 ст. 114-2 КК України відповідальність передбачена за поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших, утворених відповідно до законів України військових формувань, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом України. Таким чином, у цих двох частинах йдеться про інформацію, яка є таємною і стосується як озброєння, так і розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Також слід відмітити, що кримінальна відповідальність за такі суспільно небезпечні діяння встановлена на певний час – в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Але особливістю юридичного складу злочину, передбаченого у диспозиції ч. 2 ст. 114-2 КК України є те, що кримінальна відповідальність настає за умови можливості ідентифікації розташування або руху Збройних Сил України чи інших, утворених відповідно до законів України військових формувань. Це значно підвищує ступінь суспільної небезпеки такого поширення, адже надає агресору інформацію, яка може призвести до нападу і знищення розташованих у певній місцевості Збройних Сил України. Тобто юридичні склади злочинів практично однакові. Але у ч. 2 ст. 114-2 КК

України додана певна умова – можливість ідентифікації, яка робить злочин більш суспільно небезпечним. Тому і в санкції ч. 2 ст. 114-2 КК України передбачена більш суворе покарання. Вид покарання той-же – позбавлення волі, але і нижня межа покарання, і верхня – значно підвищені. Карається таке діяння позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Таким чином, у ч. 2 ст. 114-2 КК України передбачена, так звана, специфічна частина злочину. У ч. 3 ст. 114-2 КК України передбачені:

1. Відповідні положення Загальної частини КК України, що обов'язково входять до цього юридичного складу у конкретній формі. Це особливі компоненти юридичного складу злочину. У цьому випадку це такі особливі компоненти як співучасть та мотив і мета.

У ч. 3 ст. 114-2 КК України кримінальна відповідальність передбачена за поширення вказаної у ч. 1 і ч. 2 ст. 114-2 КК України інформації за попередньою змовою групою осіб, з корисливих мотивів або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України чи незаконним збройним формуванням.

Слід звернути особливу увагу на таку ознаку юридичного складу злочину, передбаченого у диспозиції ч. 3 ст. 114-2 КК України, а саме настання тяжких наслідків. Це означає, що якщо поширення вказаної у ч. 1 і ч. 2 ст. 114-2 КК України призвело до тяжких наслідків, дії суб'єкта слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 114-2 КК України. Тому, виходячи із змісту диспозиції ч. 3 ст. 114-2 КК України, склади злочинів, передбачені у трьох частинах ст. 114-2 КК України слід вважати формально-матеріальними.

Не всі злочини проти інформаційної безпеки передбачені у Розділі I Особливої частини КК України. Такий родовий об'єкт як національна безпека України є складним і широким за змістом. Він захищається, практично, усіма статтями КК України.

Зупинимося на аналізі злочину, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ст. 436-2 КК України «Виправдовування, визнання правомірною,

заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників». КК України був доповнений цією статтею Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3.03.2022 р. № 2110-IX [11].

По суті, диспозицію ст. 436-2 КК України слід вважати бланкетною, адже в ній встановлена кримінальна відповідальність за дії, які визнані забороненими, а також визначені види і зміст інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора. Ст. 436-2 КК України відтворює практично дослівно положення Закону України від 3.03.2022 р. № 2110-IX. Ст. 436-2 КК України розміщена у розділі XIX КК України і злочин, відповідальність за який у ній передбачена вважається, виходячи із назви розділу військовим кримінальним правопорушенням (назва розділу XIX КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби»). Слід визнати, що злочин, склад якого передбачений в диспозиції ст. 436-2 КК України буде правильніше віднести до злочинів проти національної безпеки в інформаційній сфері, адже злочини проти встановленого порядку несення військової служби вважаються такими із-за суб'єкта їхнього вчинення (див. ст. 401 КК України). В той же час слід особливу увагу звернути на положення ч. 3 ст. 401 КК України, в якій прямо вказано, що особи, не зазначені в цій статті (тобто спеціальні суб'єкти, які перераховані у ч.2 ст. 401 КК України), за співучасть у військових кримінальних правопорушеннях підлягають відповідальності за відповідними статтями цього Розділу.

Розглянемо структуру ст. 436-2 КК України. Вона складається із трьох частин, які передбачають юридичні склади злочинів, а не кримінальних проступків, адже у санкціях всіх трьох частин передбачені покарання у виді позбавлення волі.

У ч. 1 ст. 436-2 КК України передбачена відповідальність за такі дії як виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти

України, розпочатої у 2014 році. Такі дії можуть бути вчиненні будь яким способом, але, беззаперечно, вони мають носити публічний характер. У диспозиції ч. 1 ст. 436-2 КК України уточнений один із способів вчинення цього злочину – шляхом представлення збройної агресії рф проти України як внутрішнього громадянського конфлікту. Об'єктивну сторону цього юридичного складу злочину утворюють також такі дії як виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України. Окреме діяння полягає у глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію рф проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань рф і регулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих рф , а також представників окупаційної адміністрації рф, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних рф самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

В диспозиціях цієї статті ми вперше зустрічаємося із таким терміном, який у цьому випадку набуває кримінально-правового характеру як глорифікація.

Глорифікація – означає прославляти когось або щось. Наприклад, за глорифікацію нацизму Латвія заборонила в'їзд у країну російському телеведучому Володимирі Соловйову.

За законодавством України заборонена глорифікація конкретних осіб, які виконували дії та проводили відповідну діяльність, види якої виключно перераховані у диспозиції ч. 1 ст. 436-2 КК України. Таким чином, зміст терміну «глорифікація» у його кримінально-правовому значенні слід тлумачити, виходячи із тексту диспозиції ч. 1 і ч. 2 ст. 436-2 КК України.

Злочин, відповідальність, за який передбачена у ч. 1 ст. 436-2 КК України має формальний склад. Обов'язковою ознакою у ньому є дії, перераховані у диспозиції ч. 1 ст. 436-2 КК України.

Цей злочин вважається закінченим з моменту вчинення самого діяння. Але це діяння має бути вчинене публічно, тобто слова, які містять виправдовування, визнання правомірною збройну агресію, глорифікацію перерахованих осіб та угруповань мають бути доведені до певної кількості осіб. Тут ми, очевидно, можемо користуватися приміткою до ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність». Там йдеться про невизначене коло осіб, мережу інтернет тощо. Відповідальність за злочин, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 1 ст. 436-2 КК України настає, якщо такі дії вчиняються на з'їздах, мітингах демонстраціях тощо.

Так як цей злочин вчинюється із прямим умислом, то, безумовно, тут мають місце мотив і мета. Але вони на кваліфікацію не впливають.

Структура ст. 436-2 КК України нагадує структуру злочину, відповідальність за який передбачена у ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади». В ч. 1 ст. 109 КК України і в ч. 2 ст. 109 КК України містяться два різні склади злочинів і злочин, відповідальність за який передбачена у ч. 2 ст. 109 КК України має усічений склад, коли момент закінчення злочину переноситься на стадію готування до нього. Така ж ситуація має місце і в ч. 1 ст. 109 КК України. В диспозиції цієї статті міститься закінчений склад злочину із формальним складом і усічений склад злочину, а саме змова по вчинення таких дій. Сама по собі змова представляє собою стадію готування до вчинення дій, так само, як і злочин, відповідальність за який передбачена у ч. 2 ст. 109 КК України.

Розглянемо склад злочину, передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 436-2 КК України. Тут вже передбачена відповідальність за виготовлення і поширення конкретного

предмету. Це матеріали, які містять інформацію, ознаки змісту якої розкриті у ч. 1 ст. 436-2 КК Україна.

Цей злочин вважається закінченим з моменту вчинення однієї із двох альтернативних дій – виготовлення чи поширення. Особа може і виготовляти, і поширювати вказану інформацію. Але, по-суті, це діяння у формі виготовлення матеріалів відповідного змісту з позиції кваліфікації представляє собою готування до поширення. Тобто, злочин, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 436-2 КК України вважається закінченим вже на стадії готування, якщо він вчинюється шляхом виготовлення матеріалів.

Особливістю кваліфікації діяння, склад якого передбачений у ст. 436-2 КК України, є те, що кваліфікація можлива за сукупністю злочинів – і за ч. 1, і за ч. 2 ст. 436-2 КК України. Наприклад, особа виготовила матеріали відповідного змісту, а потім поширює їх серед невизначеного кола осіб. Якщо ж особа просто висловлює свої думки, характер яких має ознаки злочину, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 1 ст. 436-2 КК України, то і кваліфікація відбувається лише за цією частиною статті.

У ч. 3 ст. 436-2 КК України передбачені кваліфікуючі ознаки, які застосовуються при кваліфікації обох злочинів – і того, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч.1 ст. 436-2 КК України, і другого, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 436-2 КК України.

Як кваліфікуючі ознаки передбачені такі інститути Загальної частини КК України як спеціальний суб'єкт – службова особа, а також інститут множинності кримінальних правопорушень – повторність та інститут співучасті – організована група. Обтяжуючою обставиною вважається також вчинення цих злочинів із використанням засобів масової інформації.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, є підстави стверджувати, що кримінальне законодавство України воєнного часу, яке спрямоване на захист

інформаційної безпеки є в цілому таким, що виконує своє завдання. В той же час, слід наголосити, що норми приймалися відразу після нападу РФ на Україну і тому в окремих моментах є колізійними і потребують додаткового осмислення і доопрацювання. На думку автора слід усунути певні недоліки як у термінології, яка вживається у диспозиціях окремих статей, так і звернути увагу на санкції та види покарання, які іноді сформульовані так, що їх складно застосовувати.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні»»: Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травень 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших

- утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>
7. Р.О. Мовчан. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 244 с.
 8. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації : практич. порадник / Буряк О.О. , Букрєєв О.І., Олейніков Д.О. , Членов М.В. / за заг. ред. засл. юриста України Швеця А.З.. Харків : Право, 2022. 98 с.
 9. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колабораційна діяльність : науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК . *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 3. С. 198-204
 10. Кузнецов В.В., Сийплові М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як виклик сьогодення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2022. Вип. 70. С. 381-388.
 11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 3 березня 2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>

ЗБІРНИК

«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ» 2023-2

ISSN 2786-7900

<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2023.2.3>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

УДК 343.1

Омельченко Олександр,
кандидат юридичних наук, доцент,
практикуючий адвокат,
м. Київ, Україна

У статті досліджуються деякі питання, що стосуються застосування і тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в контексті ст. 6, що регулюють право на справедливий судовий розгляд.

В дослідженні викладені рішення Європейського суду щодо дотримання європейських стандартів по дотриманню прав осіб, які притягується до кримінальної відповідальності. Розглядалися питання дотримання: презумпції невинуватості, поінформованості про характер і причини обвинувачення, дотримання умов необхідних для підготовки до захисту, забезпечення кваліфікованої правової допомоги.

Ключові слова: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, обвинувачений, право на захист.

CERTAIN ASPECTS OF THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS REGARDING ENSURE OF THE RIGHTS OF THE ACCUSED IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Omelchenko Oleksandr,
candidate of legal sciences,
associate professor, practicing lawyer

The article examines some issues related to the application and interpretation of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the context of Art. 6, which regulate the right to a fair trial.

The study outlines the decisions of the European Court regarding the observance of European standards for the observance of the rights of persons who are held criminally liable. Issues of compliance were considered: presumption of innocence, awareness of the nature and reasons of the accusation, compliance with the conditions necessary for preparation for the defense, provision of qualified legal assistance.

It has been established that the practice of the European Court clearly defines the principle of the presumption of innocence as a provision that ensures the right of a person to be informed immediately and in detail about the nature and reason of the accusation, and most importantly to have enough time and opportunities to prepare his defense.

It was emphasized that the defenders are obliged to analyze the indictment in detail and to monitor compliance with the procedural order of serving the indictment in order to prevent the violation of the rights and freedoms of the person, which may be caused by the unprofessionalism and negligence of the prosecutors.

The need to provide adequate time and legal means to prepare for the trial in order to present all the necessary arguments to achieve a legal and fair decision has been proved.

It is emphasized that the main provisions enshrined in the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and in the decisions of the European Court of

Human Rights create obligations for national authorities to ensure the rights of the accused in criminal proceedings, with the aim of observing and ensuring rights and fundamental freedoms on their territory a person

Keywords: Conventions on the protection of human rights and fundamental freedoms, the European Court of Human Rights, the accused, the right to defense.

Вступ. Європейський суд з прав людини є міжнародним судовим органом, як остання надія відновлення порушених прав національними органами за скаргами окремих осіб. До компетенції суду відноситься визнання фактів порушення прав заявника шляхом застосування і тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р (далі – Конвенція).

Після ратифікації Конвенції Україна повністю визнала на своїй території юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і її застосування.

У свою чергу, удосконалення національного кримінального процесуального законодавства відбулось та продовжує вдосконалюватись із врахуванням європейських стандартів прав людини. Будь-які обмеження прав особи, яка залучена у сферу кримінальних процесуальних відносин обов'язково узгоджується із рішеннями Європейського суду, які розкривають недоліки по дотриманню процесуальних прав людини.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Здійснення та виконання державою міжнародних правових норм щодо забезпечення прав обвинуваченого у кримінальному провадженні, були предметом дослідження: С. А. Альперта, Т. В. Варфоломеєвої, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, А. В. Молдована, В. Т. Нора, М. С. Строговича, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. Ю. Шепітько, О. Г. Яновської та багатьох інших учених, що свідчить про актуальність питання дотримання права на захист.

Постановка завдання. З огляду на наведене, метою публікації є дослідження Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в контексті ст. 6, що регулюють право на справедливий судовий розгляд.

Результати дослідження. Повсякчас представниками органів досудового розслідування, прокуратури, суду та адвокати у своїх рішеннях, скаргах, клопотаннях посилаються на відповідну практику Європейського суду з метою забезпечення досягнення прав і свобод людини.

До основних європейських стандартів прав людини, які найчастіше застосовуються у кримінальному процесі України необхідно віднести право на справедливий судовий розгляд (ст. 6 Конвенції).

В розрізі даних стандартів необхідно виділити питання, що стосуються осіб, які притягується до кримінальної відповідальності. Беззаперечно необхідно почати з *презумпції невинуватості*.

Як зазначав, свого часу, Голова Європейського суду з прав людини презумпція невинуватості є однією з ключових заporук справедливих судових процесів, адже судочинство має діяти на засадах невинуватості поки людина набула статусу підозрюваного, а якщо вона винувата, то це мають довести правоохоронні органи [2].

Презумпція невинуватості – це правове положення, за яким обвинувачений (підсудний) вважається невинуватим, поки його вину не буде доведено в установленому законом порядку, причому винуватою особа може бути визнана в обвинувальному вирокі суду, що набрав законної сили [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Конвенції кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку. Європейський суд з прав людини у своєму рішенні по справі «Девір (Deweer) проти Бельгії» від 27.02.1980 р. піддає ґрунтовному тлумаченню дану норму, а саме визначає:

– межі дії презумпції невинуватості (у межах провадження щодо вчиненого кримінального правопорушення);

– момент визнання особи винуватою у вчиненні такого правопорушення (коли винуватість доведено в законному порядку);

– недопустимість іншої процедури визнання особи винуватою, ніж це передбачено в законі, тобто презумпція визнається одним із елементів справедливого судового розгляду [1].

Юридичний зміст презумпції невинуватості визначено Конституцією України у ст. 62, яка передбачає: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [4].

Ця засада знайшла своє відображення у ст. 17 КПК України, в якій вказано на необхідності поводитись з особою як з невинуватою поки її вина у вчиненні кримінального правопорушення не встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Особливість засади полягає в тому, щоб протистояти у кримінальному судочинстві обвинувальному ухилу, суб'єктивізму, тенденційності чи навіть свавіллю всьому, що перетворює кримінальне судочинство у знаряддя розправи над обвинуваченим, ототожнює обвинуваченого з винуватим, робить його фактично безправним [5, с. 390].

Дана теза кореспондується із роз'ясненнями у справі «Дактарас (Daktaras) проти Литви» від 10.10.2000 р. в якій суд нагадує, що презумпція невинуватості, проголошена п. 2 ст. 6 Конвенції, є однією із складових вимоги справедливого судового розгляду, яка міститься в п. 1 ст. 6. Цю вимогу буде порушено, якщо висловлювання державної посадової особи стосовно особи, обвинуваченої у кримінальному злочині, являє собою думку про наявність його вини, незважаючи на те, що її ще не доведено згідно із законом. Навіть за відсутності будь-якого офіційного висновку, такої думки достатньо

для припущення, що посадова особа має певні підстави вважати обвинуваченого винним.

З цього приводу Суд наголошує на важливості того, які слова вибирає державна посадова особа для свого мотивування, коли справу ще не розглянуто судом і коли особу ще не визнано винною.

Крім того, презумпція невинуватості може виявитися порушеною не лише суддею або судом, а й іншими державними органами влади, включаючи прокуратуру. Особливо це трапляється тоді, коли прокурор, як мало місце в цій справі, виконує квазісудову функцію, адже він ухвалює рішення стосовно клопотань заявника про відхилення обвинувачень на етапі досудового розслідування, процедура якого перебуває під його повним контролем [1].

Отже, у Конвенції прямо вказується на обов'язок по вирішенню судом питання обґрунтованості висунутого проти особи обвинувачення. Суд повинен з'ясувати не тільки обґрунтованість обвинувачення, а і законність суб'єкта по його складанню та врученню.

Необхідно звернути увагу на висновок Конституційного Суду України, який із посиланням на практику Європейського суду, підкреслив, що порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, визнаним Конвенцією, а також зазначив, що обвинувачення особи у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на доказах, одержаних у результаті порушення або обмеження її конституційних прав і свобод, крім випадків, у яких Основний Закон України допускає такі обмеження [6].

Відповідно до ст. 87 КПК України якщо докази отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини то вони вважаються недопустимими та подальше їх використання є неприйнятним. Отже, якщо обвинувальний акт ґрунтується на недопустимих доказах то подальша перспектива притягнення до кримінальної відповідальності особи стає для органів переслідування під великим питанням.

На це наголошується у справі Барбера, Мессеге і Ябардо (*Barbera, Messegue and Jabardo*) проти Іспанії від 06.12.1998 р. в якій зазначено, що обов'язком обвинувачення є інформування особи про висунуті обвинувачення, щоб вона могла підготувати та належним чином представити аргументи на свій захист, а докази, які покладені в основу висновку суду про винуватість обвинуваченого, повинні відповідати вимогам достатності та переконливості [7].

Із вище викладеного можемо зробити висновок, що практика Європейського суду чітко визначає засаду презумпції невинуватості як положення яким забезпечується права особи бути негайно і детально поінформоване про характер та причину обвинувачення, а головне мати достатньо часу і можливостей для підготовки свого захисту.

Дане положення закріплене в п. 3 (а) ст. 6 Конвенції: *«особа повинна бути негайно і детально поінформована про характер і причини обвинувачення, висунутого проти неї»*. Саме на детальне роз'яснення обвинувачення вказано у даному положенні Конвенції.

Законодавець чітко не зазначив, який порядок детального роз'яснення обвинуваченого. Якщо проаналізувати норми КПК України, то ми не побачимо системності. Відповідно до ст. 293 КПК України на прокурора покладається обов'язок вручення копії обвинувального акту та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному під розписку. За даної вимоги, особа, якій висунуте обвинувачення, безпосередньо присутня під час вручення. Однак на практиці, прокурори формально підходять до процесу такого вручення, без детального роз'яснення суті обвинувачення. Бувають випадки, коли прокурор із посиланням на зайнятість ухиляється від виконання своїх повноважень та доручає вручення обвинувального акту слідчому. В подальшому дане **процесуальне порушення під час вручення обвинувального акту приводить до його повернення для виконання вимог**

ст. 291-293 КПК України у належний спосіб, що перешкоджає суду ухвалити законне і обґрунтоване рішення.

У свою чергу, положення ч. 2 ст. 302 КПК покладають на слідчого, дізнавача, обов'язок щодо роз'яснення підозрюваному змісту встановлених досудовим розслідуванням обставин у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

Отже, в загальному порядку кримінального провадження на такий обов'язок не вказано, у зв'язку із цим, у кримінальному процесуальному законі необхідно узгодити процесуальні повноваження прокурора щодо роз'яснення суті обвинувачення.

Практика Європейського суду при тлумаченні п. 3 (а) ст. 6 Конвенції вказує на необхідність особливо ретельно повідомляти «обвинувачення» зацікавленій особі. Обвинувальний акт відіграє вирішальну роль у кримінальному переслідуванні: починаючи від його пред'явлення, особа, проти якої порушено кримінальну справу, є офіційно повідомленою про юридичну і фактологічну базу сформульованих проти неї обвинувачень (Теодором Камасинський (Theodore *Kamasinski*) проти Австрії від 06.11.1981 р.; Пелісьє та Сассі (Pélissier i Sassi) проти Франції від 25.03.1999 р. [1].

У рішеннях Конвенції Маточча (Mattoccia) проти Італії від 25.07.2000 р. та Пенев (Penev) проти Болгарії від 07.01.2010 р. визнає за обвинуваченим право бути поінформованим не лише про «причину» обвинувачення, тобто про матеріальні факти, висунені проти нього, і на яких ґрунтується обвинувачення, але й про «характер» обвинувачення, тобто про юридичну кваліфікацію цих фактів [1].

Обов'язок повідомити обвинуваченого повністю покладається на сторону обвинувачення, і він не може бути дотриманий у пасивний спосіб, спотворюючи інформацію і не повідомляючи про це сторону захисту (Чічлян і Екінджя (Chichlian i Ekindjian) проти Франції від 16.03.1989 р.) [1].

У зв'язку із цим, захисники зобов'язані детально проаналізувати дане процесуальне рішення та постійно здійснювати моніторинг за дотриманням

процесуального порядку вручення обвинувального акту для того, щоб не допустити порушення прав і свобод особи, які можуть бути спричинені непрофесійністю та халатністю прокурорів.

Обсяг інформації, який покладено в обвинувачення залежить від особливих обставин справи. Обвинувачений повинен отримати всі подробиці з метою: по-перше повністю зрозуміти висунуте проти нього обвинувачення, по-друге належно підготувати свій захист. Дане положення кореспондується із п. 3 (b) ст. 6 Конвенції щодо створенням умов (надання часу і можливості) обвинуваченому, необхідних для підготовки свого захисту.

Належний характер інформації має оцінюватись у зв'язку із п. 3 (b) ст. 6, що визнає за кожною особою право мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту, а також у світлі загальнішого права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 (Бекстрем і Андерссон (Bäckström i Andersson проти Швеції від 05.09.2006 р.) [1].

У іншій справі Пелісьє та Сассі (Pélissier i Sassi) проти Франції від 25.03.1999 р. Європейський суд дійшов висновку, що було порушено право заявників на отримання докладної інформації про характер і причину обвинувачення проти них та право на отримання достатнього часу і можливостей для підготовки свого захисту. У даному випадку було допущено порушення вимог підпунктів (a) і (b) п. 3 ст. 6 Конвенції разом із п. 1 цієї статті [1].

Передумовою визнання складовими конституційного права на захист щодо отримання інформації про закінчення досудового розслідування було рішення Європейського суду у справі Корнеєв і Карпенко (Kornev and Karpenko) проти України від 21.10.2010 р., у якому зазначено, що обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист належним чином і без обмежень можливості надання суду, який розглядає справу, всіх відповідних аргументів захисту і, таким чином, вплинути на результат провадження. Крім того, можливості, доступні кожному, хто обвинувачується

у вчиненні кримінального правопорушення, мають включати ознайомлення – для цілей підготовки свого захисту – з результатами розслідувань, які проводилися протягом усього провадження у справі [1].

У зв'язку із цим Конституційний Суду України прийняв доленосне рішення для сторони захисту у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої ст. 218 КПК України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) № 1-рп/2012 від 18.01.2012 р. Так, строки на ознайомлення обвинуваченого і його захисника з усіма матеріалами справи повинні визначатися в кожній справі залежно від обсягу матеріалів справи та їх складності, кількості обвинувачених, дій або бездіяльності (поведінки) обвинуваченого чи його захисника та незалежних від волі обвинуваченого чи його захисника чинників (наприклад, хвороби) тощо [8].

Надання відповідної інформації обвинуваченому про характер і причину обвинувачення створює можливості по підготовці свого захисту, незалежно від того, буде захищати себе самостійно чи за допомогою захисника. Конвенція говорить, що обвинувачений може використовувати професійну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги отримувати її безоплатно, за рахунок Держави.

Отже, питання адекватності часу та передбачених законом засобів для підготовки свого захисту надає обвинуваченому можливість викласти суду, який розглядає справу, всі необхідні аргументи і таким чином вплинути на результат провадження.

Вищевикладене напряму пов'язане із забезпеченням *правом обвинуваченого на захист*. Дана засада передбачає право вибору:

- захищати себе особисто;
- використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд;
- на безоплатну правову допомогу.

Системний аналіз практики Європейського суду щодо забезпечення ефективної правової допомоги надає можливість виділити головні акценти щодо подальшого створення однорідної судової діяльності.

У справі Кемпбелл і Фелл (Campbell and Fell) проти Сполученого Королівства від 28.06.1984 р. обвинувачений має абсолютне право на захист через звернення по правову допомогу до захисника на власний вибір, якщо в нього є необхідні кошти [1].

У свою чергу по справі Загородній (Zagorodniy) проти України від 20.03.2012 р. Європейський суд визнав, що право заявника на вільний вибір свого захисника було обмежене, оскільки захисник за його вибором був юристом, але не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. На думку Суду, таке обмеження права на вільний вибір захисника само по собі не порушує питання за підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, оскільки певна юридична кваліфікація може вимагатись для забезпечення ефективного захисту особи. Але, залишаючи питання обмеження права на вільний вибір захисника невирішеним протягом тривалого часу, державні органи створили ситуацію, що є несумісною з принципом юридичної визначеності, закріпленим Конвенцією, та який є одним з основних елементів верховенства права [1].

У іншому рішенні Європейський суд вказав, якщо обвинувачений має право на безоплатну правову допомогу, компетентні органи зобов'язані не просто призначити йому захисника, оскільки він має право на правову «практичну й ефективну», а не «теоретичну й ілюзорну допомогу. Однак держава не несе відповідальності за недоліки у роботі захисника за призначенням, але компетентні національні органи зобов'язані відреагувати, якщо до їх уваги доведено, що призначений захисник не зміг забезпечити ефективний захист особи і цей факт є очевидним (у справі Артіко (Artico) проти Італії від 13.05.1980 р.) [1].

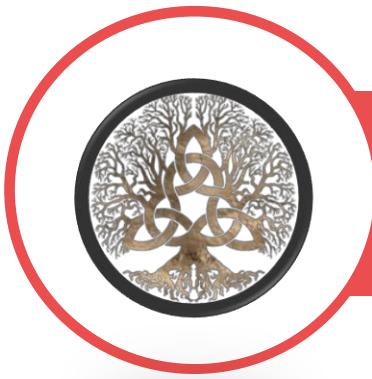
Отже, право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення на ефективний захист, наданий адвокатом є однією із основних ознак законного та справедливого судового розгляду.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно підкреслити, що основні положення закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та в рішеннях Європейського суду з прав людини створюють нові міжнародні та внутрішньодержавні правові зобов'язання щодо забезпечення прав обвинуваченого у кримінальному провадженні, з метою додержання та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини.

Література:

1. Довідник із застосування ст. 6 Конвенції – Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект). 2017 р.
URL: https://apladm.dn.court.gov.ua/userfiles/dovidnik_st6.pdf
2. Презумпція невинуватості і Кримінальний кодекс України. *Радіо Свобода*. URL: <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/24262517.html>.
3. Презумпція невинуватості. *Ліга–Закон*.
URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TS000665.html.
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 41.
5. Нор В. Презумпція невинуватості як принцип кримінального судочинства та його інтерпретація Європейським судом з прав людини. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип.53. С. 389-401.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції України від 20.10.2011 р., № 12-рп/2011.
URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11/paran54#n54>
7. Научно-правовое заключение по вопросу нарушения конвенциональных норм при вынесении приговора. URL: <http://www.neps.ru/node/1698>
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) частин 6, 7 ст. 218 КПК України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) від 18 січня 2012 року, № 1-рп/2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12>.

ЗБІРНИК

«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ» 2023-2

ISSN 2786-7900

<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2023.2.4>

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ: УМОВИ, ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ

Бабікова Олена,

директор Науково-дослідного інституту

проблем досудового розслідування, професор кафедри
кримінального права

Національної академії внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор,

м. Київ, Україна

УДК. 343.14

Статтю присвячено дослідженню питання визначення військового злочину в аспекті внесення в закон про кримінальну відповідальність змін, які стосуються посилення кримінальної відповідальності за вказану категорію кримінальних правопорушень. Автором досліджується питання обумовленості перегляду законодавцем покарань та умов їх застосування для даної категорії кримінальних правопорушень, вивчається теоретичний і практичний аспект наслідків прийнятих законодавцем змін до КК України.

Ключові слова: військові злочини, кримінальне покарання, спеціальний суб'єкт, причини, умови, наслідки

Стаття посвящена дослідженню питання визначення воєнного злочину в аспекті внесення в закон про кримінальну відповідальність змін, що стосуються посилення кримінальної відповідальності за вказану категорію кримінальних правопорушень. Автор досліджує питання про умовність перегляду законодавцем покарань і умов їх застосування для даної категорії кримінальних правопорушень, вивчається теоретичний і практичний аспект наслідків прийнятих законодавцем змін в КУ України.

Ключевые слова: воєнні злочини, кримінальне покарання, спеціальний суб'єкт, причини, умовия, наслідки

STRENGTHENING CRIMINAL LIABILITY FOR WAR CRIMES: CONDITIONS, CAUSES, CONSEQUENCES

Babikova Olena

Director of the Research Institute
of problems of pre-trial investigation, Professor of the Department of Criminal Law
National Academy of Internal Affairs, DS (Law), Professor,
Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the study of the issue of the definition of a war crime in the aspect of making changes to the law on criminal responsibility, which relate to the strengthening of criminal responsibility for the specified category of criminal offenses. The author investigates the question of the conditionality of the legislator's review of punishments and the conditions of their application for this category of criminal offenses, studies the theoretical and practical aspects of the consequences of the amendments adopted by the legislator to the Criminal Code of Ukraine.

Key words: war crimes, criminal punishment, special subject, causes, conditions, consequences

Вступ. 24 січня 2023 року Президентом України був підписаний Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці [1].

Метою законопроекту, як це зазначається у пояснювальній записці до нього, є «підвищення стану військової дисципліни та особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, а також надання повноважень Військовій службі правопорядку у Збройних Силах України здійснювати протидію незаконному обігу наркотичних засобів, алкоголізму у військових частинах, протидії поширенню наркоманії у військових колективах, підтримання належного рівня військової дисципліни та правопорядку, підвищення бойової готовності військових частин та спроможності виконувати визначені завдання задля захисту Вітчизни».

Для досягнення вказаної мети у законопроекті пропонується внести до Кримінального кодексу України (далі – КК), Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) та Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» низку змін, якими:

1) встановлюється більш суворі відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені військовослужбовцем в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (зміни до ст. 407 КК, 172-11 КУпАП); 2) підвищується строк покарання у виді позбавлення волі за невиконання наказу (ст. 403 КК); 3) підвищуються розміри штрафу як адміністративного стягнення у ст. ст. 172-10 – 172-12, 172-14-172-20 КУпАП тощо [2]. Вказаним законопроектом також пропонується

внести зміни до Кодексу законів про працю, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», що може ускладнити процес впровадження в життя (виконання) вказаних положень.

Аналіз результатів останніх досліджень. Свої роботи питанням дослідження характеристики об'єктивних і суб'єктивних ознак військових кримінальних правопорушень присвячували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: П.С. Берзін, М.М. Гнатовський, О.О. Дудоров, О.В. Задорожній, М.В. Піддубна, М. Рубашенко, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.С. Шемшученко та багато інших.

Згадані науковці вивчали військові злочини та надавали кримінологічну характеристику військовим злочинцям, досліджували умови та причини вчинення військових кримінальних правопорушень, питання застосування та незастосування давності кримінального закону, досліджували об'єктивні та суб'єктивні ознаки окремих військових злочинів тощо. Питання ж посилення кримінальної відповідальності за вчинення розглядуваної категорії кримінальних правопорушень згаданими вченими не досліджувалось.

Метою цієї статті є дослідження наявності підстав для посилення кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення та прогнозування впливу наслідків такого рішення законодавця на стан виконання закону про кримінальну відповідальність.

Виклад основного матеріалу. На початку дослідження хотілося б зазначити, що мова в статті піде саме про групу кримінальних правопорушень, які містяться в розділі 19 КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)». Відповідно до положень ст. 401 КК України «Військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого

законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів» [3].

В літературі можна знайти й таке визначення – «Воєнний злочин (англ. war crime) — свідоме грубе порушення законів та звичаїв війни.

Збірне поняття у міжнародному праві, що об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій («закону війни») та норм і принципів міжнародного гуманітарного права, що вчиняється умисно або через грубу необережність.

Воєнний злочин є одним з міжнародно-правових злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом), до яких також належать злочин геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії» [4]. Водночас, згадані визначення більше стосуються злочинів, мова про які йде у розділі 20 КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», а не військових злочинів у розумінні ст. 401 КК.

Що стосується порушеного ж нами питання, то по-перше, військова служба у Збройних Силах України регулюється Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» і полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни, по-друге, суб'єктами військових злочинів можуть бути солдати, матроси, сержанти, старшини, прапорщики, мічмани, особи офіцерського складу, курсанти та слухачі військово-навчальних закладів та військовозобов'язані під час проходження навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів (статті 5, 29 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. у ред. Закону від 4 квітня 2006 р. // ВВРУ. - 2006. - № 38. - Ст. 34).

По-третє, не є суб'єктами військових злочинів допризовники; рядовий і начальницький склад поліції; призовники; начальницький склад установ по виконанню

кримінальних по-карань; невійськовозобов'язані - особи, не взяті на військовий облік або зняті з нього; особливий склад державної служби охорони, особи, які працюють за трудовим договором (контрактом) - робітники і службовці Збройних Сил; працівники відомчої воєнізованої охорони; особи, які служать у міжнародних миротворчих силах ООН не в складі Збройних Сил України; учні військових ліцеїв, шкіл, особи, які проходять альтернативну (невійськову) службу [5].

Отже, відповідно до внесених змін в закон про кримінальну відповідальність, судам заборонено пом'якшувати покарання чи давати умовні терміни для військових, засуджених за окремі види злочинів:

- непокора (ст. 402)
- невиконання наказу (ст.403)
- погрози або насильство щодо начальника (ст.405)
- самовільне залишення військової частини (ст.407)
- дезертирство (ст.408)
- самовільне залишення поля бою (ст. 429)

Даним законом військові поміщені в окрему групу громадян, на яких дія цілої низки кримінально-правових норм, якими може бути пом'якшено кримінальну відповідальність, не поширюється.

З точки зору теорії вітчизняного кримінального права, законом визначено певні групи громадян (осіб), для яких передбачено або більш суворі заходи кримінально-правового характеру в разі вчинення ними кримінальних правопорушень (наприклад, для осіб, які займають відповідальне становище, державних службовців, правоохоронців тощо) або навпаки, більш м'які умови притягнення до кримінальної відповідальності або відбування покарання (вагітні жінки, особи похилого віку, неповнолітні тощо). Військові злочини виокремлені в окремий розділ, а це означає, що окрім спеціального суб'єкта, на якого розраховано даний розділ, законодавцем, при

встановленні кримінальної відповідальності, було також враховано: і суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, й специфіку та види кримінальних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями і покарання, які можуть бути їм призначені, і обстановку вчинення кримінального правопорушення, і місце тощо.

Наприклад, законом передбачено вчинення кримінальних правопорушень в умовах особливого періоду, воєнного стану, в бойовій обстановці (ст.ст. 401-405 КК України). Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р.). Тобто це період фактичного перебування України у стані війни з іноземною державою. Початком воєнного стану є день і час оголошення стану війни або нападу (агресії) на Україну. Закінченням воєнного стану вважається день і час оголошення про припинення військових дій. Якщо ж військові дії фактично продовжуються після оголошення про їх припинення, то закінченням воєнного стану слід вважати фактичне закінчення таких дій.

Бойова обстановка - період перебування військової частини, підрозділу, окремих військовослужбовців у безпосередньому зіткненні з противником, підготовка чи ведення бою (бойової операції). Бойова обстановка може виникнути як у воєнний, так і в мирний час, наприклад, при відбитті нападу на державний кордон України.

Поле бою, як місце вчинення кримінального правопорушення, - це частина території суші, повітряного або водного простору, на якій відбувається, відбулося або повинно відбутися озброєне зіткнення з противником.

Район військових дій включає територію, зайняту під час бойових дій військами у межах від переднього краю фронту до розташування тилкових підрозділів фронту.

Тоді виникає законне питання: які причини спіткали законодавця до прийняття означеного рішення? Дійсно, введення в Україні військового стану є визначальним. Водночас, диспозиціями статей, поміщених в розглядуваний нами розділ, ця умова, як ми бачимо, врахована як обставина, що обтяжує відповідальність (кваліфікуюча ознака). Окрім того, численними нормативними актами, в зв'язку із тим, що норми вказаного розділу мають бланкетний характер, надано визначення всім поняттям, які використовуються для опису об'єктивної сторони розглядуваних складів кримінальних правопорушень, враховано всі моменти, які стосуються умов, підстав притягнення осіб за вчинення розглядуваних кримінальних правопорушень.

Незважаючи на насичений інформацією простір про військові події, які відбуваються сьогодні в Україні, про складні умови виживання населення та безпосередньо тих, хто боронить нашу державу від загарбників, не можна забувати та нехтувати правами людини, особливо з огляду на те, що більшість їх так чи інакше обмежена оголошеним військовим станом. Але очевидно, що протягом року з моменту його оголошення в країні, зміни подібного роду повинні бути виправдані, обґрунтовані, нагальні, необхідні суспільству та державі. На наше переконання, для успішного входження України в європейську співдружність (спільноту) запропоновані законодавчі зміни повинні нести суспільству беззаперечну користь та вселяти впевненість у завтрашньому дні. Тобто, розглядувані норми повинні містити передбачуваний механізм своєї реалізації. Це пов'язано з тим, що суб'єкти права (правозастосовчі органи та звичайні громадяни) повинні передбачати свою правомірну поведінку і

розраховувати на стабільність правового регулювання й сприймати подібні зміни в чинному законодавстві як очікувані та вкрай необхідні. При цьому в судовій практиці, в рішеннях суду зазначається, що така ситуація (позиція) «не забороняє вносити зміни до законодавчих актів, але при цьому держава повинна дотримуватися розумного балансу між впевненістю осіб у існуючому правопорядку та інтересами публічної політики, для забезпечення яких вносяться зміни. Так, згідно до практики ЄСПЛ особа може розраховувати на «легітимні очікування» якщо вони мають суттєву основу в національному праві (п. 35 рішення у справі «Н.К.М. проти Угорщини від 4 листопада 2013 року») [6]. Також у рішенні ЄСПЛ у справі «Солдатенко проти України» (Soldatenko v. Ukraine) від 23 жовтня 2008 р., яке часто цитується національними судами та стосується того, що: «Суд повинен з'ясувати, чи відповідає Конвенції сам національний закон і, зокрема, чи відповідають їй загальні принципи, які сформульовані в ньому чи впливають з нього. Стосовно таких принципів Суд наголошує, що, коли йдеться про покарання, а зокрема про такий його вид як позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу *юридичної визначеності*.

Висновки. Отже, на наш погляд, якщо виходити з позиції принципів законності та верховенства права, які визначені не лише теоретично, але й закріплені на законодавчому рівні, а саме безпосередньо в Основному законі та в нормах КПК (ст.ст 8, 9) [7], КК України (ст.ст. 1, 2) [3] тощо, то нехтувати основоположними началами навіть в період оголошеного в країні військового стану небезпечно і може мати непередбачувані наслідки. Звертаючись до законодавця, хотілося б зазначити, що не завжди посилення кримінальної відповідальності чи застосування до осіб більш суворого покарання буде мати бажаний ефект чи досягнуто поставленої мети. На наш погляд, вказівка у пояснювальній записці до розглядуваного проекту у вигляді: «враховуючи фазу війни, що триває, та оголошений воєнний стан в Україні» як причина

посилення кримінальної відповідальності та покарання є недостатньо обґрунтованою позицією, навіть з огляду всіх подій, які сьогодні відбуваються в країні. Для досягнення позитивного результату в цьому напрямку законодавцю необхідно більш обережніше підходити до вирішення окремих питань, особливо з огляду на специфіку реакції вразливої верстви нашого суспільства, від забезпечення діяльності якого залежить сьогодні: чи буде існувати Україна як держава завтра? При цьому, розуміння та ставлення до вирішення цього питання має бути максимально виваженим, зрозумілим та прийнятним для всіх, хто вважає або хоче вважати себе членом такого суспільства.

Література:

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3658648-prezident-pidpisav-zakon-pro-posilenna-vidpovidalnosti-dla-vijskovich.html>.
2. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1575398>
3. Кримінальний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Вікіпедія https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнний_злочин
5. Мего-Інфо Юридичний портал № 1 <http://mego.info/>
<http://mego.info/матеріал/стаття-401-поняття-військового-злочину>

6. Окрема думка судді Конституційного Суду України Касмініна О.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та положень пункту 5 розділу III "Прикінцеві положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/na04d710-16>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

ЗБІРНИК

«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ» 2023-2

ISSN 2786-7900

<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2023.2.5>

СПОСОБИ ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ ТА ПРЕДМЕТ ПОСЯГАННЯ (СТ. 370 КК УКРАЇНИ)

Федоренко Ігор,

кандидат юридичних наук,

адвокат АО «ДЕФЕНСОРЕС»,

м. Київ, Україна

УДК 343.9

Статтю присвячено дослідженню питання з'ясування змісту типових способів провокації підкупу та особливостей предмету посягання зі встановлення сутності та значення в криміналістичній науці понять «способи вчинення кримінального правопорушення», «предмет посягання», а згодом за допомогою аналізу специфіки механізму провокації підкупу виокремлено типові способи його вчинення та предмет посягання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 370 КК України.

Ключові слова: провокація підкупу, способи провокації, предмет посягання, механізм провокації підкупу

Статья посвящена исследованию вопроса определения роли принципа справедливости в процессе развития правового государства. Автор исследует международный опыт развития правовой системы и влияния принципов права, в частности принципа справедливости, на становление и развитие правового государства. Исследование вопроса развития правовой системы на основе принципов права в

правовом государстве играет важную роль и в определении направлений развития, в том числе и современного законодательства об уголовной ответственности.

Ключевые слова: провокация подкупа, способ провокации, предмет посягательства, механизм провокации подкупа

METHODS OF PROVOCATION OF BRIBERY AND THE SUBJECT OF THE OFFENSE (ART. 370 of the Criminal Code of Ukraine)

Fedorenko Igor,

Ph.D in law,

lawyer of DEFENSORES Law Firm

The article addresses the issues of typical methods of provocation of bribery and specifics the subject of the offence with determination of essence and importance in forensic science the terms of methods of commission the offence, the subject of the offence, and then with the help of the analysis of specifics of mechanism of provocation of bribery allocate the typical methods of its commission and the subject of provocation of bribery under the Article 370 of the Criminal Code of Ukraine.

Different approaches of scientists about interpretation of the term of method of commission the offence have been researched into. The author focuses on fact that most of scientists try to represent connection between the action of offender and other elements of mechanism of offence like purpose, motive and other characteristics of offender, situation, instruments and tools which are used to achieve criminal intent.

The author also emphasizes the forensic aspect of researching of methods of commission offences because this knowledge allows to build typical model of act, imagine content of

subject's act, mechanism of formation of traces and as a result to determine the ways and method of investigation.

The most common methods of preparation to commit the preparation of bribery have been established. The author focuses on necessity to distinguish between the methods of provocation of bribery and adjacent criminal offences. Certain action can be treated as to bring knowingly innocent to criminal responsibility combined with artificial creation of evidence of prosecution.

Special attention is given to methods of concealment of provocation of bribery. The author agrees that they can commit both on preparatory phase and during directly its commission or immediately after commission. Moreover, such actions pursue one goal – to hide the fact of commission the crime, to hide the criminal nature of committed actions, to hide involvement of criminal person in commission offence, to hide the traces of crime.

The author comes to the conclusion that the methods of direct commission provocation of bribery appear in active form of offender's conduct and are connected with using authority and opportunities of officials.

Keywords: provocation of bribery, methods of provocation, subject of offence, mechanism of provocation of bribery

Вступ. За статистичними даними Офісу Генерального прокурора в 2013 році було зареєстровано 6 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 370 КК України (з них у жодному кримінальному провадженні не було вручено повідомлення про підозру); у 2014 році відповідно 8 (0); у 2015 році – 10 (0); у 2016 році– 23(1); у 2017 році– 39 (1); у 2018 році– 52 (2); у 2019 році– 55 (0); у 2020 році – 42 (0); у січні–травні 2021 року – 18 (0). Наведені статистичні відомості підкреслюють, що, на превеликий жаль, діяльність з досудового розслідування провокацій підкупу є неефективною, адже в 247 кримінальних провадженнях було вручено лише 4 повідомлення про підозру. Окреслене наочно вказує на необхідність здійснення криміналістичного аналізу провокацій

підкупу та розроблення криміналістичних рекомендацій щодо їх виявлення та розслідування з метою оптимізації діяльності правоохоронних і судових органів.

Аналіз результатів останніх досліджень. Теоретичним підґрунтям дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики, кримінального процесу та теорії оперативно-розшукової діяльності, які розглядали концептуальні питання виявлення та розслідування злочинів узагалі. Серед них: О.П. Бабіков, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, Д. А. Бондаренко, А. Ф. Волобуєв, А. Є. Голубов, М. В. Даньшин, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Л. М. Казанська, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, А. В. Курман та ін.

Питанням з'ясування змісту типових способів провокації підкупу та особливостей предмету посягання розглядуваного кримінального правопорушення згадані автори не займались.

Метою цієї статті є дослідження змісту типових способів провокації підкупу та з'ясування особливостей предмету посягання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 370 КК України.

Виклад основного матеріалу. Беззаперечно, що інформативним і важливим у прикладному значенні є такий елемент криміналістичної характеристики провокації підкупу як способи його вчинення. Разом із тим, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 370 КК України, способи підбурювання до вчинення підкупу безпосередньо пов'язані з пропозицією, обіцянкою чи наданням неправомірної вигоди, що означає існування тісного взаємозв'язку між способами вчинення злочину та предметом посягання. Ось чому вважаємо за необхідне розглядати вказані елементи криміналістичної характеристики сукупно.

Розпочнемо з'ясування змісту типових способів провокації підкупу та особливостей предмету посягання зі встановлення сутності та значення в криміналістичній науці понять «способи вчинення кримінального правопорушення»,

«предмет посягання», а згодом за допомогою аналізу специфіки механізму провокації підкupu виокремимо типові способи його вчинення та предмет посягання.

Способи вчинення кримінального правопорушення є своєрідним зовнішнім проявом навиків і знань особи злочинця, що призводить до залишення в навколишньому середовищі слідів. Він, будучи серцевинною механізмом злочину, показує якісну сторону злочинного діяння, його суть, яка являє собою головну дію, спрямовану на досягнення злочинного результату [1, с.172], адже, як зазначає О. О. Посашков, «протиправне діяння не може вчинятися саме по собі, воно завжди проявляється у певних діях чи навпаки бездіяльності суб'єкта, який його скоює. Тому характер, зміст і послідовність таких поведінкових актів викликає жвавий інтерес у криміналістичній науці» [2, с. 57]. Вказане підкреслює криміналістичний аспект вивчення способів учинення протиправних діянь, оскільки їх знання дозволяє побудувати типову модель діяння, уявити собі зміст дій суб'єкта, механізм утворення слідів та в результаті визначити шляхи і способи розслідування [3, с. 110]. Саме тому для криміналістики важливо, виходячи з одержаних відомостей про спосіб вчинення злочину, визначити слідові картину цієї події, одержати дані про особу злочинця, про предмет злочинного посягання, про обстановку вчинення злочину тощо [4, с. 250], адже це дозволить сформулювати рекомендації щодо попередження, виявлення і методики розслідування кримінальних правопорушень [5, с. 149], розробити тактичні рекомендації стосовно проведення слідчих (розшукових) дій, спрогнозувати механізм вчинення конкретного виду кримінальних правопорушень, розмежувати схожі склади кримінальних правопорушень [6, с. 84].

Визначаючи поняття способу вчинення кримінального правопорушення, слід усвідомлювати, що він не тільки найбільшою мірою відображає форму зовнішнього прояву діяння, але вказує на індивідуальні особливості, притаманні тільки йому [7, с.36]. Як відзначають у науковій літературі, відомості про способи скоєння протиправного

діяння є джерелом про закономірності виникнення доказів, відображаючи процес досягнення мети [8, с. 12]. Не дарма О. В. Пчеліна зазначає, що спосіб учинення злочину як віддзеркалення протиправного діяння в зовнішньому середовищі дає уявлення про процес підготовки, безпосереднього вчинення та приховання злочину [9, с. 291].

М. І. Єнікеев тлумачить спосіб учинення злочину як систему прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою та мотивами дій, психічними і фізичними якостями особи, в яких виявляються психофізіологічні та характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності [10, с. 105]. А. Н. Халіков теж пропонує розуміти способи вчинення кримінального правопорушення як систему, яка, на його думку, включає індивідуальні прийоми та методи протиправних дій, закріплені кримінальним законодавством і спрямовані на досягнення злочинного результату з використанням обраних знарядь та засобів в умовах конкретної матеріальної обстановки і суб'єктного оточення. Фактично, в наведених трактуваннях способу вчинення кримінального правопорушення науковці намагалися зобразити взаємозв'язок дій злочинця з іншими елементами механізму правопорушення, а саме: з цілями, мотивами та іншими ознаками особи злочинця, обстановкою, знаряддями й засобами, що використовуються для досягнення злочинного задуму. Більше того, А. Н. Халіков обмежує систему дій правопорушника виключно визначеною в законі про кримінальну відповідальність об'єктивною стороною кримінального правопорушення [11, с. 48]. Проте, з точки зору криміналістики, способи протиправного діяння, в тому числі провокації підкупу, включають в себе не тільки дії (бездіяльність), що необхідні та достатні для їх кримінальної кваліфікації, а всі дії, які відображають процес прийняття рішення про вчинення правопорушення, підготовки до нього та здійснення заходів, спрямованих на реалізацію поставлених завдань, а також указують на ставлення особи до вчинених діянь упродовж усього процесу їх скоєння. Досить часто сутність способів кримінального правопорушення намагаються розкрити шляхом

зазначення, що вони є об'єднані певною ціллю акти поведінки, прийоми, операції тощо, які визначають порядок, методи, процес їх застосування [12, с. 225]. При цьому, окремі вчені уточнюють характер таких дій, як то, закономірно визначені, структуровані [7, с.37]. На наш погляд, правильним є виокремлення двох підходів до трактування поняття та змісту способів учинення кримінального правопорушення – у вузькому та широкому розумінні. У першому випадку вказаний термін зводиться виключно до того, як вчиняється суспільно небезпечне діяння [13, с. 71], та за своєю суттю в повній мірі відповідає кримінально-правовому визначенню способів. У другому ж випадку мова йде про сукупність дій, спрямованих на підготовку, безпосереднє вчинення та приховування [14, с. 39]. Останній підхід до тлумачення способу вчинення є максимально інформативним у криміналістичному аспекті. Адже «під способом учинення злочину в криміналістичному сенсі доцільно розуміти об'єктивно та суб'єктивно обумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення злочину, що залишає різного роду характерні сліди зовні та за допомогою криміналістичних засобів і прийомів дозволяє отримати уявлення про суть події, що відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані та відповідно визначити найбільш оптимальні методи вирішення завдань розкриття злочину» [15, с. 68].

З урахуванням вищезазначеного вважаємо, що типові способи провокації підкупу – це сукупність, об'єднаних спільним задумом і зумовлених статусом особи злочинця, повноваженнями та можливостями службової особи та її мотивацією, дій з підготовки, безпосереднього вчинення підбурювання на пропонування (прийняття пропозиції), обіцянку чи надання (одержання) неправомірної вигоди та викриття особи, а також приховування вказаних діянь.

Дійсно, з метою забезпечення досягнення позитивного результату будь-яка діяльність повинна ретельно готуватися. Не є виключенням і протиправна діяльність, зокрема пов'язана з провокацією підкупу. Безпосередньому вчиненню кримінального

правопорушення передують прийняттю рішення про скоєння провокації підкупу та вжиття всіх заходів, спрямованих на забезпечення можливості реалізувати свій протиправний задум.

Грунтуючись на емпіричних даних про розслідування провокацій підкупу, встановлено, що в 91,9% випадків учинення вказаних кримінальних правопорушень передбачає попередню підготовку. Зокрема, найбільш розповсюдженими способами підготовки до скоєння провокації підкупу є обрання потерпілих осіб (100 %); визначення способів, знарядь і засобів підбурювання до пропонування, обіцянки чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди (100 %); збирання необхідної інформації, зокрема компрометуючого характеру для здійснення шантажу особи (92%); вступ у зговір з іншими особами для вчинення діянь, спрямованих на підбурювання особи на скоєння правопорушень, пов'язаних із пропозицією, обіцянкою чи наданням (одержанням) неправомірної вигоди, та її викриття (87,5 %); планування протиправної діяльності (51,8 %).Що ж стосується способів безпосереднього вчинення провокації підкупу, то тут важливо відзначити, що вони дещо є подібними зі способами суміжних діянь, як то підбурювання інших кримінальних правопорушень або ж правомірні дії службових осіб правоохоронних органів. У науковій літературі досі ведуться жваві дискусії з приводу доцільності декриміналізації провокації підкупу, акцентуючи увагу на тому, що це спосіб боротьби з кримінальною протиправністю, особливо корупцією. Разом із тим, противники такої позиції наголошують на неприпустимості використання заздалегідь протиправних важелів впливу під час протистояння кримінальним правопорушенням, на кшталт, створення сприятливих умов для скоєння протиправних діянь. Адже особа, котра підмовляє іншого вчинити злочин для того, щоб захопити його в момент вчинення і передати правосуддю, вчиняє діяння, яке не лише є несумісним з уявленням про нормальні функції владних органів, а й містить усі ознаки поняття підбурювання до

злочину [16, с.349]. У цьому контексті заслуговує уваги наступний вислів – «боротись зі злочинністю злочинними методами не личить демократичній правовій державі» [17, с. 484].

Потрібно розрізняти способи провокації підкупу від суміжних кримінальних правопорушень. Зокрема, як указує О. О. Дудоров, диспозиція ст. 370 КК України не охоплює випадки підкидання предмета нібито як неправомірної вигоди в робочий кабінет або автомобіль особи, вручення їй цього предмета шляхом обману, переказ грошей на банківський рахунок особи без повідомлення їй про це, заниження вартості наданої послуги, про що той, кому її надали, не знає тощо. Подібні дії можуть розцінюватись як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення, або як завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення, і кваліфікуватись, відповідно, за ч. 2 ст. 372 і ч. 2 ст. 383 КК України [18,с.81].

Способи безпосереднього вчинення провокації підкупу знаходять свій вираз в активній формі поведінки злочинця та пов'язані з використанням повноважень і можливостей службової особи. Іншими словами, як указує О. В. Ус, «потрібно виявити зв'язок між діянням службової особи та її службовою діяльністю, який виявляється в тому, що таке діяння: а) завжди зумовлене службовим становищем або службовими повноваженнями суб'єкта і б)вчиняються всупереч інтересам служби, інтересам юридичної особи приватного права [19, с. 67]. Вказана риса в способі безпосереднього вчинення відрізняє провокацію підкупу від інших кримінальних правопорушень.

Так як провокація підкупу є різновидом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, то способи його вчинення є дещо подібними зі способами скоєння службових злочинів. Наприклад, мова йде про такі способи, як відкрите ігнорування нормативно-правових актів, котрими регламентується діяльність посадової особи;

використання службового становища для отримання вигоди (як матеріальної, так і моральної); використання службових повноважень всупереч інтересам служби; порушення прав і законних інтересів громадян та держави шляхом невиконання своїх службових зобов'язань [20, с.7]. Наведено повністю відображає сутність способів безпосереднього вчинення провокації підкупу, адже, скоюючи вказане діяння, службова особа використовує свої повноваження й зумовлені статусом і авторитетом займаної посади можливості, порушує вимоги закону, діє всупереч інтересам служби, зокрема в правоохоронних органах, та порушує права осіб, яких підбурює на вчинення підкупу.

Типовими способами безпосереднього вчинення провокації підкупу, за узагальненими результатами опитування працівників правоохоронних органів, є: 1) переконання особи вчинити пропонування (прийняти пропозицію), обіцянку чи надання (одержання) неправомірної вигоди шляхом умовляння (2,7 %), натякання (57,1 %), давання порад і рекомендацій (70,5 %) або 2) примушування шляхом давання вказівок (12,5 %), обману (22,3 %), шантажу (10,7 %), погрожування (7,1 %). В окремих випадках підбурювання до підкупу відбувається за допомогою вчинення іншого кримінального правопорушення, зокрема притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України), що виражається, як приклад, у штучному створенні доказів обвинувачення, іншій фальсифікації. Наприклад, 08 лютого 2021 року заявник звернувся до органів прокуратури з заявою про злочини, передбачені ч. 2 ст. 370, ч. 2 ст. 372 КК України, вчинені на думку заявника відносно нього ОСОБА_2 та працівниками правоохоронних органів, зумовлені провокацією підкупу зі сторони вказаних осіб та притягненням в зв'язку з цим завідомо невинного до відповідальності, поєднаного з обвинуваченням у вчиненні тяжкого злочину та зі штучним створенням доказів [Справа № 591/965/21. Провадження № 1-кв/591/483/21. Матеріали Зарічного районного суду м. Суми].

Вплив на особу з метою її переконання у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з пропонуванням (прийняттям пропозиції), обіцянкою чи наданням (одержанням) неправомірної вигоди, може здійснюватися безпосередньо під час особистих зустрічей чи опосередковано шляхом здійснення переписування за допомогою месенджерів із соціальних мереж, у мобільних додатках, пересилання повідомлень на електронні адреси тощо.

Способами викриття дій особи, яка пропонувала, обіцяла чи давала неправомірну вигоду або прийняла пропозицію, обіцянку чи одержала таку вигоду, є їх фіксація за допомогою технічних засобів (75,9%), звернення до правоохоронних органів із відповідною заявою (86,6%), проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій (98,2 %).

З приводу способів приховування провокації підкупу, то варто погодитися з тим, що вони «... можуть вчинятися як на стадії підготовки, так і під час безпосереднього їх вчинення або ж одразу після їх скоєння. При цьому такі діяння переслідують єдину ціль – приховати факт вчинення злочину; приховати злочинний характер вчинених діянь; приховати причетність особи злочинця до вчинення кримінального правопорушення; приховати сліди злочину» [21, с. 215]. Фактично, здійснення дій з приховування провокації підкупу є одним із способів протидії розслідуванню вказаних кримінальних правопорушень, оскільки таким чином відбувається «утаювання, знищення, маскування чи фальсифікації слідів злочину та злочинця і їх носіїв».

Аналіз матеріалів досліджуваної категорії кримінальних проваджень показує, що дії з приховування провокації підкупу в 45,3 % випадків не вживаються, оскільки злочинці переконані, що звання службової особи, службові повноваження та пов'язані з ними можливості наділяють їх певною недоторканністю, захищеністю та дозволяють уникнути притягнення до кримінальної відповідальності. Основними способами

приховування провокації підкупу є використання корумпованих зв'язків (7%), маскування під правомірні дії (47,7%).

Поряд із типовими способами провокації підкупу потрібно розглядати й предмет посягання, оскільки вказані кримінальні правопорушення полягають у підбурюванні особи на вчинення протиправних діянь, пов'язаних із пропозицією, обіцянкою чи наданням (одержанням) неправомірної вигоди, з подальшим її викриттям. Це пояснюється тим, що «предмет посягання та законодавче регулювання у криміналістичній характеристиці мають важливе значення, оскільки саме він відбиває суттєвість злочинів і складає особливості їх вчинення» [22, с. 203].

Під предметом посягання (предметом злочину), зазвичай, розуміють матеріалізовані об'єкти, з якими пов'язане скоєння протиправних діянь. Зокрема, в кримінальному праві можна зустріти трактування предмету злочину як будь-яких речей матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [23, с. 93]. Разом із тим до предмету злочину відносять і речі матеріального світу, через вплив на які винна особа спричиняє шкоду певним суспільним відносинам. Проте, враховуючи видозмінення кримінальної протиправності, в тому числі корупційної спрямованості, все частіше серед науковців зустрічаються позиції про необхідність включати в предмет злочину не тільки матеріальні об'єкти, а й інші, нематеріалізовані, об'єкти. Останні мають зовнішній вияв або можуть його набути, а також сприймаються органами чуття людини чи за допомогою спеціальних технічних засобів. Тобто «предметом злочинного посягання може бути як будь-який матеріальний об'єкт, так і те, що характеризується як нематеріальне і становить злочинний інтерес» [24, с. 412].

Щодо предмета посягання провокації підкупу, то він, якраз, за своєю суттю може бути як матеріалізованим, так і нематеріалізованим об'єктом. Це впливає зі змісту норм закону про кримінальну відповідальність.

Так, предметом посягання для корупційних діянь, як указує О. В. Ус, є згідно з приміткою до ст. 3641 КК України «неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав» [19, с. 67; 172]. Відповідно згідно із законодавчою дефініцією можна виокремити такі ознаки неправомірної вигоди: 1) неправомірною вигодою можуть бути: а) грошові кошти, б) переваги, в) пільги, г) послуги, д) нематеріальні активи, е) інше майно; 2) ці предмети обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

При цьому, як наголошує К. Г. Биков, системно утворюючою ознакою корупційних злочинів, а також провокації підкупу є те, що такі предмети одержуються службовою особою без законних на те підстав [25, с. 11]. Більше того, у законі про кримінальну відповідальність зміст неправомірної вигоди вказується шляхом наведення переліку цінностей (благ), які є різновидами такої вигоди; переліку можливих діянь з цими цінностями; незаконність таких діянь; підкреслення її майнового характеру (її вартість у всіх випадках може бути виражена в грошовій формі). У контексті вищезазначеного вбачається, що способи провокації підкупу повинні розглядатися у нерозривному зв'язку з предметом посягання, зокрема неправомірною вигодою, оскільки «поза з'ясуванням суті предмета злочину ускладнюється правильне встановлення всіх тих суспільних відносин, на які спрямовано злочинне посягання. Адже вплив злочинним діянням на предмет, спосіб цього діяння, а також фізична (чи інтелектуальна) зміна предмета поряд з іншими ознаками діяння дозволяють у багатьох випадках зробити висновок щодо характеру злочину, його суспільної небезпеки».

Окремо варто наголосити, що неправомірна вигода, будучи предметом посягання, водночас є засобом учинення названих кримінальних правопорушень. Зокрема, як зазначає Ю. О. Чернега, «неправомірна вигода не є предметом підкупу у власному

розумінні цього терміна, оскільки за активного підкупу вона є засобом вчинення злочину, а за пасивного підкупу є продуктом злочинної діяльності особи» [26, с. 116].

Висновки. Отже, згідно з результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень про провокацію підкупу в 94,2% випадків неправомірною вигодою є грошові кошти в готівковій формі, 3,5%– інше майно, 2,3%– переваги, пільги та послуги. Предмет посягання (неправомірна вигода) є засобом учинення провокації підкупу, що вказує на його зв'язок зі способами вчинення.

Типові способи провокації підкупу можна визначити як сукупність, об'єднаних спільним задумом і зумовлених статусом особи злочинця, повноваженнями та можливостями службової особи та її мотивацією, дій з підготовки, безпосереднього вчинення підбурювання на пропонування (прийняття пропозиції), обіцянку чи надання (одержання) неправомірної вигоди та викриття особи, а також приховування вказаних діянь.

Вказані способи провокації підкупу представлені відомостями про способи підготовки, безпосереднього вчинення (підбурювання на пропонування (прийняття пропозиції), обіцянку чи надання (одержання) неправомірної вигоди та викриття особи) та приховування вказаних діянь. Способи безпосереднього вчинення провокації підкупу знаходять свій вираз в активній формі поведінки злочинця та пов'язані з використанням повноважень і можливостей службової особи. Способи провокації підкупу перебувають у нерозривному зв'язку з предметом посягання. Зокрема, неправомірна вигода, будучи предметом посягання, водночас є засобом учинення названих кримінальних правопорушень. У 94,2 % випадків неправомірною вигодою є грошові кошти в готівковій формі, 3,5 % – інше майно, 2,3 % – переваги, пільги та послуги.

Література:

1. Казанська Л. М. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із корупцією. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-2. Том 2. С. 169–172.
2. Посашков О. О. Методика розслідування втручань в діяльність судового експерта: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2020. 200 с.
3. Удовенко Ж. В. Криміналістика: конспект лекцій / за заг. ред. Галагана В. І. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 320 с.
4. Наголова І. Ю. Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення під час досудового розслідування. Науково-інформаційний вісник. ПРАВО. 2016. № 1 (13). С. 247–252.
5. Войчишена М. В. Криміналістична характеристика як наукова категорія методики розслідування кримінальних правопорушень. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 3 (64). С. 146–152. DOI:10.32366/2523-4269-2018-64-3-146-152.
6. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2000. 210 с.
7. Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканності неповнолітніх. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 1 (98). С. 36–46.
8. Шавер Б. М. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. М., 1939. 948 с.
9. Пчеліна О. В. Поняття та характеристика злочинних технологій у сфері службової діяльності. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2018. Вип. 2 (82). С. 290–297.

10. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник. Москва: НОРМА, 2001. 624 с.
11. Халиков А. Н. Должностные преступления: характеристика, расследование, предупреждение (криминалистический аспект): монография / под ред. заслуженного юриста Российской Федерации, докт. юрид. наук, проф. В. И. Комиссарова. М.: Юрлитинформ, 2012. 312 с.
12. Дубно Т. В. Співвідношення способу вчинення злочину та злочинної дії. Форум права. 2011. № 4. С. 224–228. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/FP/2011-4/11dtvtzd.pdf.
13. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления: монография. М.: Госюриздат, 1960. 244 с.
14. Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступления / под ред. А. С. Голунского. М. : Госюриздат, 1957. 199 с.
15. Криминалистика: учебник / под ред. Н. П. Яблокова. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Норма: ИНФРА-М, 2013. 752 с.
16. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая: в 2-х т. М.: Наука, 1994. Т. 1. 380 с.
17. Фріс П. Л. Вибрані праці. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 652с.
18. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти провокації підкупу. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 1. С. 79–85.
19. Ус О. В. Провокація підкупу: аналіз складу злочину й питання кваліфікації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 16. Том 2. С. 66–70.
20. Ханько А. В. Методика расследования преступлений, совершаемых с использованием должностным лицом своих служебных полномочий в условиях

информационной неопределенности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Иркутск, 2006. 23 с.

21. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 571 с.

22. Лужецька О. Р. Предмет злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики вимагання. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. № 2 (65). С. 202–207.

23. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Бажанов М.І. та ін. 2-ге вид., перероб. та доп. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480с.

24. В. М., Юрків Р. Р. Предмет посягання на підкуп медичних працівників. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 410–415. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/107>.

URL: http://lsej.org.ua/2_2020/109.pdf

25. Биков К. Г. До визначення предмету корупційного злочину. Форум права. 2017. № 2. С. 10–15.

URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2097>

26. Чернега Ю. О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 223 с.